

İnsan Hakları Konseyi

Evrensel Periyodik İnceleme Çalışma Grubu

Otuzbeşinci Oturum

20–31 Ocak 2020

Paydaşların Türkiye ile ilgili Bildirimlerinin Özeti***(GAYRİRESMİ TERCÜME İHOP TARAFINDAN YAPILMIŞTIR)****Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin Raporu****I. Arka Plan**

1. Bu rapor, 5/1 ve 16/21 sayılı İnsan Hakları Konseyi kararları uyarınca, evrensel periyodik incelemesinin dönemsel olma niteliği dikkate alınarak hazırlanmıştır. Rapor, evrensel periyodik incelemeye katkıda bulunmak için 100 paydaş tarafından gönderilen bilgilerin¹ bir özettir ve kelime kısıtlaması nedeniyle kısaltılmış olarak sunulmaktadır.

II. Paydaşların sunduğu bilgiler**A. Uluslararası yükümlülüklerin² kapsamı ve uluslararası insan hakları mekanizmaları ve organları³ ile işbirliği**

2. Çok sayıda paydaş, Zorla Kayıp Edilmeye Karşı Herkesin Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesinin (ICPPED)⁴ onaylanmasını tavsiye etmiştir. Uluslararası Hukukçular Komisyonu (ICJ) ve İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHGD/HRAA), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesine ilişkin İhtiyari Protokolün (OP-ICESCR)⁵ onaylanmasını teşvik etmiştir. İHGD, İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW), ICJ, JS3 ve JS48 ise Uluslararası Ceza Divanının kurucu sözleşmesi Roma Statüsünün⁶ onaylanmasını teşvik etmiştir. İHGD, Roma Statüsünün ekini oluşturan Suç Unsurları, Usul ve Kanıt Kuralları ile Ayrıcalıklar ve Dokunulmazlıklar başlıklı belgelerin onaylanmasını tavsiye etmiştir.⁷

3. JS3 ve JS45, UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmesinin⁸ onaylanmasını tavsiye etmiştir. HRW, JS40 ve JS45, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesinin ve azınlık hakları ile ilgili diğer uluslararası belgelerin onaylanmasını tavsiye etmiştir⁹. Nükleer Silahların Tamamen Ortadan Kaldırılması için Uluslararası Kampanya (ICAN), Türkiye'nin BM Nükleer Silahların Yasaklanması Anlaşmasını imzalayarak onaylamasını tavsiye etmiştir¹⁰. Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu

* Bu belgenin Birleşmiş Milletler çeviri hizmetleri birimine gönderilmeden önce metin düzenlemesi yapılmamıştır.

(ECRI), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek 12 sayılı Protokolü onaylanması için Türkiye'ye daha önce yapmış olduğu tavsiyeyi tekrarlamıştır¹¹.

4. HRW, Eşit Haklar İçin İzleme Derneği (ESHID) ve JS33, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin (ICCPR) 27. Maddesine konulan çekincenin kaldırılmasını tavsiye etmiştir.¹² İHGD ve ESHID, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesine (ICESCR) konulan çekincelerin ve Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC), Çocuk Hakları Sözleşmesine Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol (OP-CRC-AC) ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokole (OP-CRC-SC) konulan tüm çekince ve bildirelerin kaldırılmasını tavsiye etmiştir; öte yandan İHGD ve JS3, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokole¹³ (OP-CRC-IC) konulan çekincenin kaldırılmasını tavsiye etmiştir.

5. HRW, İHGD ve JS48, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 tarihli Sözleşmenin 1967 tarihli Protokolüne Türkiye'nin uyguladığı coğrafi sınırlamanın kaldırılmasını tavsiye etmiştir¹⁴. JS37, 1961 tarihli Vatansızlığın Azaltılmasına Dair BM Sözleşmesinin kabul edilmesini tavsiye etmiştir¹⁵.

6. KYM, İnsan Hakları Savunucuları ve Örgütlenme Özgürlüğüne ilişkin Özel Raportörün Türkiye'yi ziyaret etmesini tavsiye etmiştir¹⁶. SERA Vakfı (SERA) ve JS22, Mahremiyet Hakkı Özel Raportörü ile Terörle mücadele ederken insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesine ilişkin Özel Raportörün ülkeye resmi ziyarette bulunmasına izin verilmesini tavsiye etmiştir¹⁷.

B. Ulusal İnsan Hakları Çerçevesi ¹⁸

7. Uluslararası Af Örgütü (AI), Türkiye'nin iki yıl süren olağanüstü hal zamanında ülkedeki insan hakları durumunun hızla kötüye gittiğini, bu sebeple bir önceki EPİM döneminde kabul edilen tavsiyelerin çoğunun uygulanmasında ilerleme kaydedilemediğini belirtmiştir.¹⁹

8. Paydaşların çoğu, 15 Temmuz 2016 tarihinde meydana gelen başarısız darbe girişimini takiben ülkede üç ay süre ile ilan edilen olağanüstü halin daha sonra hükümet tarafından yedi kez daha uzatılarak 18 Temmuz 2018 tarihine dek devam ettirildiğini bildirmiştir. Hükümet, olağanüstü hal (OHAL) kapsamında olağan yasama yöntemini arka plana atan yaklaşık 32 adet OHAL Kanun Hükmünde Kararnameyi yürürlüğe sokmuştur; bunun neticesinde yasal çerçeve, devlet rejimi ve demokratik yönetiminde kalıcı değişiklikler meydana gelmiştir. Paydaşlar, OHAL kapsamında yürürlüğe sokulan tüm mevzuat ve KHK'ların ve 7145 sayılı Kanun dahil, insan haklarını keyfi olarak kısıtlayan diğer tüm kanun hükümlerinin feshedilmesini tavsiye etmiştir.²⁰

9. Bazı paydaşlar, Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun (TİHEK), tüzük, teşkilat yapısı, işlev, faaliyetler, mali ve operasyonel bağımsızlık, kurul üyelerinin bağımsızlığı, göreve uygunluğu ve üyelik durumu bakımından Paris Prensipleri kriterlerine ve Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonunun (ECRI) 2 ve 7 sayılı Genel Politika Tavsiyelerine uymadığını belirtmiş ve söz konusu kurumların kuruluş kanunlarının gözden geçirilmesini tavsiye etmiştir.²¹ ECRI de benzer endişeleri dile getirip benzer tavsiyelerde bulunmuştur.²²

10. Paydaşların çoğu, Türkiye'nin tüm gözaltı yerlerine düzenli ve ad-hoc olarak habersiz ziyaretlerde bulunmakla görevli bir ulusal önleme mekanizması oluşturarak, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine ilişkin İhtiyari Protokolünden (OP-CAT) doğan yükümlülüklerini yerine getirmesini tavsiye etmiştir.²³

11. ECRI, polis, adli takibat ve diğer emniyet güçlerinden tamamen bağımsız bir kuruma, görevde suiistimal ve kötü muamele iddialarını soruşturma yetkisinin verilmesi, ve Kamu Denetçisine de bu hususta açık bir görev yetkisi tanınmasına dair daha önce yapmış olduğu tavsiyeyi tekrarlamıştır.²⁴ JS8 ve JS39 kolluk kuvvetlerine, cezaevi personeline, hakim ve savcılara yönelik insan hakları eğitimi verilmesini tavsiye etmiştir.²⁵

C. Uygulanabilir uluslararası insani hukuk dikkate alınarak, uluslararası insan hakları yükümlülüklerinin uygulanması

1. Kesişen konular

*Eşitlik ve ayrımcılık yasağı*²⁶

12. JS30 Kürtlerin çeşitli ayrımcılık biçimlerine halen maruz kaldığını belirtmiştir.²⁷ ECRI, ırkçı içerik veya azınlık gruplara yönelik stereotip oluşumunu, hoşgörüsüzlüğü veya önyargıyı teşvik eden materyalin okul kitaplarından çıkarılmasını tavsiye etmiştir. ECRI tüm seviyelerdeki resmi görevlilerin ve siyasi liderlerin nefret söylemi kullanmaya son vermesini tavsiye etmiştir.²⁸

13. ESHID ve JS2, Türkiye'nin 2015 yılı EPİM döngüsünde ayrımcılık ile mücadele etmek için kapsamlı bir kanununun yürürlüğe konulması yönündeki tavsiyeleri kabul etmesine rağmen, bu hususta henüz bir ilerleme kaydedilmediğini belirtmiştir.²⁹ HRW ve JS8, ayrımcılıkla mücadele için kapsamlı bir mevzuatın düzenlenmesini tavsiye etmiştir.³⁰ ECRI, ırkçılık ve homo/transfobi ile mücadele edilmesi amacıyla, etnik köken, renk, dil, uyruk, cinsel eğilim ve toplumsal cinsiyet kimliği temelli ayrımcılık yasağının Türk Ceza Kanununa eklenmesini ve 216 sayılı maddenin feshedilmesini tavsiye etmiştir.³¹

14. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı/ Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Birimi (AGİT/ DKİHB), Türkiye'deki emniyet teşkilatının nefret suçlarına neden olan önyargılı motivasyonları kayıt altına almadığını bildirmiştir.³² JS2 ve JS27, toplumsal cinsiyet temelli şiddet, dezavantajlı gruplara karşı nefret söylemi, nefret suçları ve LGBTI+ bireylerinin maruz kaldığı insan hakları ihlallerinin hala ciddi bir sorun teşkil ettiğini belirterek, LGBTI+ hak savunucularına yönelik şiddet ve ayrımcılığın kınanarak, “kamu düzeni”, “kamu sağlığı” “kamu ahlakı” ile ilgili hükümlerin bu gruba aleyhine kullanılmamasını tavsiye etmiştir.³³

*Kalkınma, çevre, işletmeler ve insan hakları*³⁴

15. Bazı paydaşlar, başarısız darbe girişimine dahil oldukları iddiası ile 942 şirketin (OHAL kapsamında 1767 vakıf, dernek ve federasyon KHK'lar ile kapatılmıştır ve 109 yurt, 934 özel okul, 15 üniversite, 49 sağlık kuruluşu, 15 haber ajansı, 20 TV kanalı, 25 radyo, 70 gazete, 20 dergi ve yayınevi kapatılmıştır) varlıklarına el konularak mülkiyet haklarının ihlal edilmiş olduğunu belirtmiştir. Toplam net değeri yaklaşık 20 milyar dolar tutarında öz sermaye ve varlık KHK'lar uyarınca Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu “kayyumlarına” aktarılmıştır. Hükümet ayrıca, terörist örgüt olarak kabul edilen Gülen Hareketine bağlı oldukları iddiası ile STK'lar, üniversiteler, yüksek öğrenim kuruluşları, vakıflar, şirketler, hayır kurumları ve sendikaların da varlıklarına el koymuştur. Mal varlıklarının soruşturulması ve el konulmasına dair usuller mahkeme kararı ile uygulanmamıştır. Paydaşlar, tüm varlıkların sahiplerine geri iade edilmesini ve tazminat verilmesini tavsiye etmiştir.³⁵ JS7 ve Blue Tulip İnsan Hakları Merkezi (BTHRC), Bank Asya ve mevduat sahiplerine ait hesap ve varlıklara Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu tarafından haksızca el konulduğunu ve bu durumun yargı bağımsızlığını tehlikeye atarak, mülkiyet ve kişisel veri haklarının ihlal edildiğini belirtmiştir.³⁶

16. KYM, adli onay veya yasal bir gerekçe olmaksızın derneğin yardım faaliyetlerinin durdurularak, banka hesaplarının dondurulduğunu ve daha sonra dava dosyalarına erişim verilmediğini; dolayısıyla Türkiye'nin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu uyarınca haklarının ihlal edildiğini belirtmiştir.³⁷

*İnsan hakları ve terörle mücadele*³⁸

17. Uluslararası Af Örgütü, Türkiye'nin Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanununun uluslararası yükümlülükler ile uyumlu hale getirilmesi gibi tavsiyeleri kabul ettiğini belirtmiştir. Darbe girişimi sonrasında gazeteciler, siyasi eylemciler, avukatlar, akademisyenler (2016 yılında barış bildirisini imzalayanlar dahil), insan hakları savunucuları dahil toplam 44,690 kişi terörizm ile ilgili suçlardan ötürü hapis cezası almıştır. Bu durum, darbe girişiminden sorumlu olanları soruşturma ve adalete teslim etme yönündeki meşru amacın oldukça ötesine geçmiştir.³⁹

18. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri (Komiser), devletin güvenliği ve terörizm ile ilgili bazı cezai hükümlerinin muğlak yapıları, terörist propaganda tanımının şiddete sevk etmeyen beyan ve kişileri de kapsamaması, ve terörist propaganda ile terör örgütüne destek kavramlarının aşırı derecede geniş yorumlanması nedeniyle keyfi uygulanabildiğini söylemiştir.⁴⁰ Bazı paydaşlar, terörist örgütlere üye olmak ve terör propagandası yapmak ile ilgili 3713 sayılı Kanun hükümlerinde terörizm sayılan eylemlerin ve diğer temel terminolojinin tanımlanmamış olduğunu belirtmiştir. 7145 sayılı Kanun ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu dahil çeşitli kanunlara üç yıl süre ile geçerli olmak üzere bazı değişiklikler yapılmıştır. Paydaşlar, Türk Ceza Kanununun 220 (8). Maddesinin düzeltilmesini ve ifade özgürlüğüne ilişkin meşru hakkın ihlal edilmesini önlemek için 314. ve 220 (7). Maddelerin de yeniden düzenlenmesini tavsiye etmiştir.⁴¹ Bazı paydaşlar ayrıca, 1. Maddede yer alan “terör” tanımı ile “terör suçlusu” tanımının değiştirilerek, ve Terörle Mücadele Kanununun 6/2.ve 7/2. Maddelerinin feshedilerek veya değiştirilerek, “terör eylemleri” kavramının dar anlamda tanımlanmasını ve bu amaç doğrultusunda terörle mücadele kanunlarının uluslararası ve Avrupa insan hakları standartları ile uyumlu hale getirilmesini tavsiye etmiştir.⁴² İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, 3713 sayılı Kanun kapsamındaki suçlardan dolayı hükümlü veya tutuklu olanların ziyaret haklarının kısıtlandığını, sağlık hizmetlerinden yararlanamadıklarını ve cezaevlerinde ortak alanlara erişimlerinin olmadığını bildirmiştir.⁴³

19. Türkiye'nin Güneydoğusundaki terörle mücadele operasyonları için yeterli bir yasal zemin olmadığı ve aşırı güç kullanıldığı kanaatinde olan Komiser, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (ECTHR) kararlarının uygulanmasını teşvik etmektedir.⁴⁴

2. Medeni ve siyasi haklar

*Kişinin yaşama hakkı, özgür ve güvenlik hakkı*⁴⁵

20. JS29 terörle mücadele çabaları bahanesiyle idam cezasının tekrar yürürlüğe sokulacağına dair açıklamalardan ötürü endişe duyduğunu belirtmiştir. JS29, Türkiye'nin Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İkinci İhtiyari Protokolden (ICCPR-OP2) doğan yükümlülüklerine riayet etmesini tavsiye etmiştir.⁴⁶

21. İnsan Hakları Derneği (İHD), JS30 ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV/HRFT), 2015 Ağustos ayı ve 2016 Ağustos ayı arasında en az 321 sivilin sokağa çıkma yasağı ve çatışmalar sırasında öldürüldüğünü bildirmiştir. Soruşturmalarda büyük çoğunluğu takipsizlik kararı ile sonuçlanmıştır. İHD ve TİHV, yaşam hakkına yönelik ciddi ihlaller hakkında etkili soruşturmalar yapılmasını tavsiye etmiştir.⁴⁷

22. Komiser, 2015 Ağustosundan itibaren sürdürülen terörle mücadele operasyonları sırasında Türkiye'nin güneydoğusunda yaşayan büyük bir nüfusun insan haklarının ihlal edildiği kanaatindedir.⁴⁸ ECRI, Türk yetkililerinin, PKK'ya karşı yürütülen operasyonlar sırasında sivillerin güvenliğini sağlamasını ve yaralıların gerekli tıbbi tedaviyi almasını temin etmesini tavsiye etmiştir.⁴⁹ JS32 ve JS42 adam kaçırmaya ve zorla kaybedilme vakalarının sona erdirilerek, bu suçları işleyen failerin adalete teslim edilmesini ve zorla kaçırılan kişilerin yerlerine geri dönmelerine izin verilmesini tavsiye etmiştir.⁵⁰

23. AFD (Onur Savunucuları, Cenevre, İsviçre), JS12 ve JS47, Türkiye'nin işkence ve kötü muameleyi kınamasını ve işkence uygulayan failerin hesap vermesini temin etmesini tavsiye etmiştir.⁵¹ TİHV, soruşturmanın İstanbul Protokolüne uygun olarak yürütülmesini ve işkence suçu işlediğinden şüphelenilen kişiler hakkındaki şikayetleri soruşturmak üzere bağımsız bir birimin kurulmasını tavsiye etmiştir.⁵²

24. Paydaşların çoğu, “Gülen Hareketi” üyelerinin emniyet kuvvetlerinin yoğun gözetimi altında olduğunu ve taciz edildiğini bildirmiş ve 50,000'den fazla kişinin tutuklandığını ve bazı tutukluların işkence gördüğünü ifade etmiştir.⁵³ SM (Small Media), bu kişilerin şifreli iletişim sağlayan ByLock uygulamasını kullandıkları iddiası ile tutuklandıklarını belirtmiştir.⁵⁴ İnsan Hakları Savunucuları kuruluşu (AHR), JS4, JS12 ve JS39, hücre hapsi uygulamasına sınırlama getirilerek, hücre hapsinin ancak Nelson Mandela Kurallarına uygun koşullarda uygulanması için 5275 sayılı Kanunun 23, 25 ve 115. Maddelerinin gözden

geçirilmesini, ve kadın mahkumların temel ihtiyaçlarını BM Pekin Kurallarına⁵⁵ uygun olarak güvence altına alan yasal düzenlemelerin benimsenmesini tavsiye etmiştir.⁵⁶

25. AFD, ALI ve JS12, başarısız darbe girişiminden sonra yaklaşık 1546 avukat hakkında kovuşturma yapıldığını, 559 avukatın keyfi yakalandığını ve tutuklandığını, bu kişilerin kendi avukatlarının da yakalandığını veya yıldırıma maruz kaldığını bildirmiştir. Barolar ve Hukuk Kurumları kapatılmıştır, yakalanan avukatlardan 14'ü ilgili il barosunun başkanlığını yapan (veya eski başkanı olan) kişilerdir. 341 avukat hüküm giymiş ve ceza almıştır.⁵⁷

Adalet yönetimi, cezasızlık ve hukukun üstünlüğü⁵⁸

26. Bazı paydaşlar, tutuklulara karşı uygulanan şiddet ve işkencenin artmasına rağmen, hükümet adına suç işlediğinden şüphelenilen emniyet görevlilerine kovuşturma sırasında ve darbe girişimi sonrasında dokunulmazlık tanındığını gözlemlemiştir. Paydaşlar, işkence veya diğer tür kötü muamele uygulama suçlarından ötürü yasal, idari, mali ve cezai sorumlulukları olan kişilere geriye dönük dokunulmazlık tanıyan kanun hükümlerinin iptal edilmesini tavsiye etmektedir. Bu kanun hükümleri arasında özellikle 667 sayılı KHK 9(1). Madde, 668 sayılı KHK 37. Madde, 696 sayılı KHK 121. Madde ve 4483 sayılı Kanunun ilgili maddeleri yer almaktadır.⁵⁹ Komiser, Türkiye'nin ülkede hakim olan cezasızlığın kök nedenlerini ele almasını teşvik etmektedir.⁶⁰

27. Bazı paydaşlar, Hükümetin 685 sayılı Kanun Hükümünde Kararname ile Mayıs 2017 tarihinde Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu kurduğunu belirtmiştir. Komisyonun amacı, darbe girişimi sonrasında görevden ihraç edilen 130,000'den fazla devlet memuru ve kamu görevlisinin itiraz başvuruları gibi, OHAL kapsamında yürürlüğe giren Kanun Hükümünde Kararnameler uyarınca yapılan idari işlemlere ilişkin başvuruları değerlendirmektir. Bu Komisyonun etkili olamaması nedeniyle sadece 7,600 başvuruya ait iddialar kabul edilmiş ve on binlerce kişi adalete erişim sağlayamamış ve etkili bir tazmin elde edememiştir.⁶¹ Venedik Komisyonu KHK'lar ile ihraç edilen kamu görevlilerinin uygun idari usule göre temel haklarının ihlal edilmiş olduğuna dair endişe duyduğunu ifade etmiştir.⁶² JS25, Sulh Ceza Mahkemeleri ile ilgili çerçevenin değiştirilmesini tavsiye etmiştir.⁶³

28. AFD, Barış ve Adalet Platformu (PPJ), JS17 ve JS49, darbe girişimi ve takiben ilan edilen Olağanüstü Hal öncesinde bile Türkiye'de yargının bağımsızlığına dair giderek artan endişeler olduğunu gözlemlemiştir. Darbe girişiminden itibaren kanunları ve yasama yapısını değiştirme yönünde sert ve yoğun bir tutum izlenmiştir.⁶⁴

29. Çoğu paydaş yürütme organının yargı üzerindeki kontrolünün arttığını gözlemlemiştir. Adalet sistemi bağımsızlık ve tarafsızlığını yitirmiştir. Paydaşlar, OHAL KHK'ları uyarınca Cumhurbaşkanı'nın yargı üyelerini doğrudan atamasını öngören yasal değişikliklerin 2019 yılında yürürlüğe girdiğini ve hemen uygulandığını belirtmiştir. Yargı sisteminde hükümete muhalif olan kişiler ihraç edilmiş ve hükümet yanlısı kişilerin ataması yapılmıştır. 20 Mart 2018 itibarıyla 4239 Hakim ve Savcı, 165 Yargıtay ve Sayıştay üyesi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun 6 üyesi ve 2 Anayasa Mahkemesi üyesi doğrudan ihraç edilmiştir. 3500 kişi yakalanmış ve an az 600 hakim ve savcı hücre hapsinde tutulmuştur; bu durum halen görevde olan yargı mensuplarının misilleme yapacağı korkusuna yol açmıştır. Paydaşlar, güçler ayrılığı ilkesine aykırı düşen eylemlerin yapılmamasını, yargı bağımsızlığının temin edilmesini, yürütme organının yargıya müdahale etmesini veya yargıyı etkilemeye teşebbüs etmesini yasaklanmasını, yargı mensuplarının bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerine uygun olarak atanması için mevzuatın değiştirilmesini, ve Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulunun kararlarına karşı Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapılmasına izin verilmesini tavsiye etmiştir.⁶⁵ ICJ ve PPJ, hakim ve savcılara olağanüstü hal kapsamında verilen yetkileri üç yıl daha uzatan 7145 sayılı Kanunun 26. Maddesinin yürürlükten kaldırılmasını tavsiye etmiştir.⁶⁶

Temel özgürlükler ve kamusal ve siyasi hayata katılma hakkı⁶⁷

30. JS4, JS12 ve JS33 darbe girişiminin dini özgürlük açısından uzun süreli etkileri olduğunu belirtmiştir. Türkiye, Fethullah Gülen'in tüm destekçilerini terör örgütü üyesi olmakla suçlamıştır. Şu an cezaevlerinde bulunan toplam 260,000 mahkumun yaklaşık beşte biri terör suçlarından ötürü yargılanmaktadır ya da hüküm giymiştir.⁶⁸

31. JS31 ve JS41, ulusal kimlik kartlarından kişiye ait din bilgisinin çıkarıldığını ancak bu bilginin çipli kimlik kartlarında var olmaya devam edeceğini, bu durumun kişileri ayrımcılığa karşı hassas konuma soktuğunu gözlemlemiştir.⁶⁹ JS40, Asuriler, Keldaniler, Protestanlar ve müslüman olmayan diğer gruplara azınlık statüsü verilmesini teşvik etmiştir.⁷⁰ Bazı paydaşlar 2016 yılındaki darbe girişiminden sonra din temelinde zulmün ve dini özgürlüklere getirilen kısıtlamaların arttığını belirtmiştir. Aleviler, Protestanlar, Süryaniler, Yahova Şahitleri, Bahailer ve yeni dinler kanunen dini azınlık sayılmamaktadır. Devlet basın kuruluşları, Batının ajanları olarak görülen ve hükümet tarafından darbe girişimine dahil olduğu söylenen dini azınlıklara karşı ayrımcılık yapmaktadır.⁷¹

32. ECRI, yetkililerin dini konuların düzenlenmesinde tarafsız olma görevlerini sıkı biçimde yerine getirmesini, bununla ilgili ayrımcı düzenleme ve uygulamalara son verilmesini ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) bu konuya ilişkin verdiği kararların uygulanmasını tavsiye etmiştir.⁷²

33. Bazı paydaşlar zorunlu askeri hizmetin vicdani reddine olanak tanıyan bir kanun hükmü bulunmadığını belirtmiştir. Bu konudaki AİHM kararlarını takdir eden paydaşlar, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 318. Maddesinin feshedilmesini ve vicdani ret hakkının tanınmasını tavsiye etmiştir.⁷³

34. Bazı paydaşlar ifade özgürlüğünün ciddi anlamda kötüye gittiğini belirtmiştir. Bilhassa başarısız darbe girişiminden sonra sivil alan ve basın özgürlüğü giderek artan biçimde kısıtlanmıştır ve STK'lar ve medya kuruluşları başta olmak üzere muhalif sesler tasfiye edilmiştir. Terörle mücadele çerçevesi ifade özgürlüğünü kısıtlamak için kullanılmıştır ve özellikle ülkenin Güneydoğusunda gazeteciler, aktivistler ve muhalif kişilerin keyfi olarak hedef gösterilmesini kolaylaştırmıştır.⁷⁴ Hükümet, özgür ve bağımsız medyayı bertaraf etmiştir. Venedik Komisyonu, medya kuruluşlarının OHAL KHK'ları ile toplu tasfiye edilmesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. Maddesine aykırı olduğu kanaatindedir.⁷⁵

35. Bazı paydaşlar Türk Ceza Kanununun tamamen gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamış ve özellikle 299. Maddenin ifade özgürlüğü önündeki en büyük engellerden biri olduğunu belirtmiştir. 125. Madde (hakaret suçu), 215. Madde (suçu ve suçluyu övme), 216. Madde (kin ve düşmanlığa tahrik), 220 §6. Madde (suç örgütü adına suç işleme), 220 §7 (suç örgütüne yardım ve yataklık etme), 285. ve 288. Maddeler (soruşturmaların gizliliğinin ihlali ve adil yargıyı etkilemeye teşebbüs), 299. Madde (Cumhurbaşkanına hakaret), 301. Madde (Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama), 314. Madde (silahlı örgüt üyeliği) ve 318. Madde (halkı askerlikten soğutma) başta olmak üzere mevcut mevzuatın yeniden incelenerek düzeltilmesi tavsiye edilmiştir. AİHM içtihat hukuku ve Venedik Komisyonunun ilgili görüşü dikkate alınmalıdır. Benzer şekilde, Terörle Mücadele Kanununun 7 §2. Maddesinin (terör örgütü adına propaganda yapmak) gözden geçirilmesi gerekmektedir ve terörle mücadele kapsamında uygulanan siyasi zaruretle sebebiyle, medeni ve siyasi hakların ve sivil toplumun korunması ihtiyacının geri planda kalmaması temin edilmelidir.⁷⁶

36. Bazı paydaşlar gazetecilerin hapsedilmesi ile sadece gazetecilerin sesinin susturulmadığını, aynı zamanda Türk vatandaşlarının yaşamlarını etkileyebilecek meselelerde çoğulcu görüşlere erişme haklarından da mahrum edildiğini belirtmiştir. Türk yetkililerinin bildirdiğine göre, Türk hükümetinin terörist gruplara destek sağladığını iddia eden bir makaleyi Wikipedia'nın web sitesinden kaldırmayı reddetmesi üzerine, Türk hükümeti web sitesinin tüm dillerdeki versiyonlarına erişimi 29 Nisan 2017 tarihinde yasaklamıştır.⁷⁷

37. Bazı paydaşlar, Gülenist Terör Örgütü (FETÖ) ile bağlantılı olmakla suçlanan 18 sendikanın kapatıldığını ve, 87 ve 98 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmelerinin ihlal edilerek, tüm varlıklarına el konulduğunu belirtmiştir. Paydaşlar, OHAL kapsamında yürürlüğe sokulan mevzuatın ve KHK'ların feshedilmesini ve 2911 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasını tavsiye etmiştir.⁷⁸ JS44, grev hakkı dahil sendika faaliyetlerinin kanunen ve uygulamada sınırlı olduğunu belirtmiştir.⁷⁹

38. KYM, sivil toplum üyelerinin cezalandırılmasının önlenmesi, Kürtler, Aleviler, müslüman olmayan azınlıklar ve Gülen hareketiyle ilişkilendirilen sivil toplum kuruluşları

üyelerine karşı düşmanca tutumun önlenmesi ve bu tutumla mücadele edilmesi için gerekli tüm tedbirlerin alınmasını ve yasal tedbirlerin uygulanmasını tavsiye etmiştir.⁸⁰

39. Komiser, ceza davaları sebebiyle bir korku iklimi oluştuğunu, bu durumun gösterilere barışçıl olarak katılan çok sayıda kişiyi etkilediğini ve barışçıl toplantı hakkının kullanılmasına karşı caydırıcı bir etki yarattığını vurgulamıştır.⁸¹

40. Diyalog ve Eğitim Vakfı (SDuB), muhalif grupların (Kürt siyasi partileri, LGBTler, Solcular ve Güleciler gibi) düzenlediği toplantılarının yasaklandığını veya sıkı biçimde kısıtlandığını belirtmiştir.⁸² Omega Araştırma Vakfı (ORF), gözaltı yerleri ve kamuya açık toplantılar dahil, tüm koşullarda kuvvet kullanımının uluslararası insan hakları standartlarına uygun olarak düzenlenmesini tavsiye etmiştir.⁸³

41. ESHID, Türkiye'nin seçim mevzuatının henüz uluslararası standartlar ile tam uyumlu olmadığını, bu durumun adil temsil hakkına engel teşkil ettiğini ve çoğulcu bir siyasi ortam için gerekli temelin oluşmasını önlediğini gözlemlemiştir.⁸⁴ AGİT/ DKİHB eksikliklerin giderilmesi için mevcut mevzuatın değiştirilmesini ve seçimlerle ilgili tüm kanunların uyumlu hale getirilerek tutarlı bir çerçeveye oluşturulmasını tavsiye etmiştir.⁸⁵

*Tüm kölelik biçimlerinin yasaklanması*⁸⁶

42. JS34 Türkiye'de insan ticaretinin genellikle cinsel amaçlı yapıldığını, cinsel istismar mağduru olan çocukların ticareti için ülkenin varış ve geçiş ülkesi konumunda olduğunu belirtmiştir. Çocuk ticareti ile mücadele edilmesi ve mağdurların korunması amaçlı yapılan ve kabul edilen EPİM tavsiyelerinin uygulanmasında hiçbir ilerleme kaydedilmediğini bildiren JS34, çocukların fuhuş amacıyla, seyahat ve turizm ortamlarında ve çevrim içi ortamda cinsel sömürüsü dahil, tüm cinsel istismar biçimlerinin, uluslararası yasal standartlar ile uyumlu olarak suç haline getirilmesi için gerekli kanun hükümlerinin kabul edilmesini tavsiye etmiştir.⁸⁷

*Özel ve aile yaşam hakkı*⁸⁸

43. JS7 ve BTHRC, Bank Asya'da mevduat sahibi olan kişilerin kişisel tüm bilgilerine mahkeme kararı olmadan el konulduğunu, banka müşterilerinin Kanun ile korunan mahremiyet haklarının ihlal edildiğini bildirmiştir.⁸⁹ LAG ve JS26, 6532 sayılı Milli İstihbarat Teşkilatı Kanununun düzeltilmesini ve emniyet hizmetlerine yönelik yeterli adli ve siyasi gözetim sağlanmasını tavsiye etmiştir.⁹⁰ SM, mahremiyet hakkının Anayasa tarafından koruma altında olmasına rağmen, daha sonraki hükümler ile sınırlama getirildiğini ve iletişimlerin dinlenmesine izin verildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla hükümet, darbe girişimi sonrasında izleme tekniklerini kullanabilmiştir. SM çevrimiçi mahremiyet hakkının korunması için 5651 sayılı Kanunun değiştirilmesini tavsiye etmiştir.⁹¹

3. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar

*Çalışma hakkı ve adil ve elverişli koşullarda çalışma hakkı*⁹²

44. Bazı paydaşlar, OHAL kapsamında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname eki ihraç listelerinde adı yer alan 107,944 devlet memuru dahil, en az 152,000 devlet memurunun ihraç edildiğini ve darbe girişimine dahil oldukları iddiası ile yakalandığını belirtmiştir. Vakıflar, sendikalar ve medya şirketleri gibi özel kuruluşların da kapatılması ile birlikte 22,474 kişi daha ihraç edilmiştir.⁹³ ASOCSOLNAC (Sol Naciente Eğitim, Sosyal ve Kültür Derneği), Uluslararası Af Örgütü, EPN (Avrupa Profesyoneller Ağı), JS3 ve JS40, görevden ihraç edilen 120,000 kişinin ihraç kararını bozduramadığını, bireyselleştirilmiş bir sebep gösterilmeden KHK eki listelerde adlarının yazılan bu kişilerin, "terör" örgütleri ile ilişkili olmakla alenen damgalandıklarını ve pasaportlarının iptal edildiğini belirtmiştir. İhraç edilen çoğu kişi yoksulluk çekmekte ve çok ciddi bir toplumsal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bazı kişilerin meslekleri ile ilişkisi tamamen kesilmiştir. Paydaşlar, 7145 sayılı Kanunun feshedilmesini, kamu sektörü çalışanlarının görevlerine geri getirilmesini ve görev ihraçlarının ancak usule ilişkin güvencelerin tam olarak uygulandığı bir disiplin sürecini takiben yapılmasını tavsiye etmiştir.⁹⁴ Bazı paydaşlar, darbe girişimi sonrasında 230 binden fazla pasaportun idari kararlar ile iptal edilmesi gibi, seyahat özgürlüğüne getirilen ciddi

kısıtlamaların daha da arttırıldığını ve bu durumun sistematik olarak keyfi muamele uygulanmasına neden olduğunu belirtmiştir.⁹⁵

45. **DISK** (Birleşik Metal İşçileri Sendikası), her sendikanın örgütlenmek istediği sektörleri kendisinin özgürce belirleyebilmesine ve işçilerin sektörel kısıtlama olmadan arzu ettikleri sendikaya katılabilesine olanak veren şekilde sendikalara ilişkin mevzuatın değiştirilmesini tavsiye etmiştir.⁹⁶

Sosyal güvenlik hakkı⁹⁷

46. JS38, 15 Temmuz 2016 sonrasında bazı vakalarda kişilerin sosyal güvenlik ve emeklilik sistemine ilişkin kanuna aykırı olarak muamele gördüğünü belirtmiştir. Akademisyen, asker, polis ve öğretmen gibi pozisyonlarda kamu görevlisi olarak çalışmış olan pek çok kişi, somut bir gerekçe olmadan görevden ihraç edilmiş, emekli maaşları ve ikramiyelerinden yoksun bırakılmış ve kıdem tazminatları ödenmemiştir. JS38 herkese sosyal güvenlik hakkının, bilhassa emeklilik ile ilgili haklarının tanınmasını, mağduriyetlere son verilmesini ve bu tür hukuk dışı ve keyfi uygulamalardan kaçınılmasını tavsiye etmiştir.⁹⁸

Yeterli yaşam standartı hakkı⁹⁹

47. JS3, JS21 ve JS46, devlet memurlarının görevden keyfi ihraç edilmesi ile çalışma haklarının çiğnendiğini ve yeterli yaşam standartı haklarının da ciddi ölçüde tehlikeye atıldığını belirtmiştir. Türkiye genelinde kamu binalarında, kamu tesislerinde, restoranlarda ve dükkanlarda “Paralel yapının [Hizmet Hareketi] üyeleri ve sempatanları giremez” yazılı afişler asılıdır. KHK eki listelerde adı geçen herkes topluluk içinde ayrımcılık ile karşı karşıyadır; iş bulma olanaklarını yitirmekte ve sosyal katılım sağlayamamaktadırlar. Kamu sektöründen ihraç edilen kişilerin özel güvenlik şirketlerinde çalışması KHK ile men edilmiştir; dolayısıyla ihraç edilen polis memurları ve askeri görevlilerin özel sektörde benzer işlerde çalışması etkili biçimde yasaklanmaktadır. İhraç edilen görevliler ve aileleri işleri ile bağlantılı olarak faydalandıkları barınma ve sağlık hizmetleri gibi yardımları da kaybetmiştir. İhraç edilen kişilerin geçinmek için iş bulamamaları, pasaportları iptal edildiği için de yurtdışında istihdam bulma arayışına girememeleri sebebiyle ailelerinin hayatta kalma mücadelesi ciddi tehdit altındadır.¹⁰⁰

Sağlık hakkı¹⁰¹

48. JS21 görevden ihraç edilen kamu görevlilerinin sağlık hakkına erişimlerinin engellendiğini bildirmiştir.¹⁰²

49. JS3, Hizmet Hareketine üye olduğu iddia edilen kişilere karşı alınan tedbirlerin, kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere, kendilerinin ve aile fertlerinin sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirtmiştir. Hükümet, Hizmet Hareketi ile bağlantılı olduğu iddiası ile yakalanan/ tutuklanan kişilerin eşlerine veya çocuklarına sağlanmakta olan engellilik yardımı ve sosyal faydaları kesmiştir. Hizmet Hareketine yakın olduğu düşünülen kişilerin çocuklarının hastanelerde ve diğer sağlık merkezlerinde sağlık bakım hizmetlerine erişimi rutin olarak engellenmektedir.¹⁰³

50. JS35 kapsamlı bir eğitim müfredatının hazırlanmasını ve **Nüfus** Planlaması Hakkında Kanunun 6. Maddesinde yer alan, gebeliğin sona erdirilmesi için eş ve vasilerin “rızasının” alınması gerektiğine dair hükmün değiştirilmesini tavsiye etmiştir.¹⁰⁴

Eğitim hakkı¹⁰⁵

51. WITBOEK, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin en olumsuz etkisinin eğitim alanında görüldüğünü belirtmiştir. KHK’lar ile eğitim tesisleri temelinden zarar görmüş olup, darbe girişimi sonrasında pek çok öğretmen ve öğrenci büyük ölçüde etkilenmiştir.¹⁰⁶ (Risk Altındaki Akademisyenler Ağı (SAR) ve JS43, diğer ülkelere Türkiye’den gelen mülteci akademisyenlere koruma sağlanması için çağrıda bulunmuştur.¹⁰⁷

52. Çoğu paydaş, darbe girişimi sonrasında Gülen hareketine yakın olduğu bilinen özel eğitim kuruluşlarının kapatıldığını, bu kuruluşlara ait menkul mülkiyetler, bina ve tesisler ve varlıklara el konularak, Maarif Vakfına aktarıldığını bildirmiştir. Özel sektörde çalışan 54,350 öğretmen, 10864 asistan ve 5342 akademik personel 158 sayılı ILO Sözleşmesine

aykırı olarak görevlerinden ihraç edilmiştir. Paydaşlar eğitim alanında ülke içinde ve dışında sürdürülen saldırının sona erdirilmesini ve tüm yasal ve uygulama tedbirlerinin iptalini tavsiye etmiştir.¹⁰⁸

53. Çoğu paydaş 138,000'den fazla öğrenci ve ebeveynin kara listeye alındığı ve bu nedenle terör örgütü üyesi olduklarına dair iddialara maruz kaldıklarını bildirmiştir. 672 sayılı KHK ile üniversiteler ve yüksek öğrenim kuruluşları zorla kapatılmıştır. Herhangi bir mahkeme kararı ya da soruşturma olmadan 15 üniversite, 934 ana okulu, lise, 109 öğrenci yurdu, 104 vakıf ve 1125 dernek ve 19 sendika kapatılmış ve terör örgütü sayılan Gülen Hareketine ait mülk olduğu iddiası ile mallarına el konulmuştur.¹⁰⁹

54. JS24, Türkiye'nin Çocuk Hakları Sözleşmesine (CRC) ve UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmeye uygun olarak, ikincil eğitimde toplumsal cinsiyet açığını kapatmasını, kırsal alanlarda kız çocuklarının eğitimine öncelik vermesini, eğitim materyalini yeniden düzenlemesini ve okul kitaplarında ayrımcı olmayan söylemlere yer vermesini teşvik etmiştir.¹¹⁰

4. Spesifik kişi veya grupların hakları

*Kadınlar*¹¹¹

55. Bazı paydaşlar, Türk cezaevlerinde çoğu Gülen hareketi ile ilişkisi olmakla suçlanan veya etnik kökeni Kürt olan 10,000'den fazla kadının mahkum bulunduğunu bildirmiştir. Paydaşlar, suçlanan kişinin aile fertlerinin gözaltına alınması gibi, kimsenin muhtemel sebep olmadan tutuklanmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını tavsiye etmişlerdir. Kadınların gebe iken veya doğum sonrası yakalandığını ve kadınlara yönelik şiddet ve ölüm vakalarının arttığı bildirilmiştir. Paydaşlar bu tür kadın mahkumların serbest bırakılmasını, gebe kadınların doğumdan hemen önce veya hemen sonra yakalanması yönündeki uygulamaya son verilmesini ve sağlık hizmeti ve hijyen gibi tutukluluk koşullarının geliştirilmesini teşvik etmiştir.¹¹²

56. Venedik Komisyonu, kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunun siyasi gündemde öncelikli olarak belirlenmesi için alınan tedbirleri memnuniyetle karşılamıştır.¹¹³ Kadına Yönelik ve Aile İçi Şiddete Karşı Mücadelede Uzmanlar Grubu (GREVIO), Türkiye'nin aile içi şiddet ve kadına yönelik diğer şiddet biçimlerinin görüldüğü vakalara süratle ve tarafsız olarak müdahale edilmesini temin etmesini teşvik etmiştir.¹¹⁴

57. KAGİDER, HRW ve JS40, Türkiye'nin uluslararası sözleşmeler ve mekanizmalar uyarınca toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle kadına yönelik şiddetin ciddiyetini sürdürdüğünü belirtmiştir. Sosyal ve ulusal değerlere dayalı söylem, eşitlik ve insan haklarına yönelik taahhüdün önüne geçmiştir. Paydaşlar aile içi şiddet ve sözde "namus" cinayetlerinin sebep olduğu ölümler ve şiddet olayları hakkında bilgi sunmuştur ve Türk Ceza Kanununun yeniden düzeltilmesini, kadınlara yönelik şiddetin sona erdirilmesini ve kadınlar ve failleri arasında arabuluculuk uygulamasının yasaklanmasını tavsiye etmiştir.¹¹⁵

58. Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), kadınların ekonomik, siyasi ve sosyal hayata katılımlarının, kadınların kapsamlı olarak güçlenmesini sağlayacak kadar gelişmediğini belirtmiştir. 2015–2020 yılı için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planında yer alan hedeflerin çoğu halen gerçekleştirilmemiştir. KAGİDER, kadınların siyasi ve ekonomik karar alma süreçlerine katılımlarının düşük olduğunu, kadınlar için dostane olmayan bir yerel ortamın hakim olduğunu gözlemlemiştir. Kadınların iş gücüne katılım oranı yüzde 34 ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri arasında en düşük sıradadır ve kadınlar ekonomik açıdan güçlü değildir.¹¹⁶

*Çocuklar*¹¹⁷

59. JS47, 0-6 yaşlarında 743 çocuğun ve 0-3 yaşlarında 343 çocuğun cezaevinde olduğunu bildirmiştir.¹¹⁸ JS24 ve JS48 cezai sorumluluk yaşının en az 15 yaşa yükseltilmesini tavsiye etmiştir.¹¹⁹

60. JS24, JS34 ve JS48 çocuk haklarını koruyan çeşitli uluslararası sözleşmelerin onaylanmış olmasına ve İkinci EPİM Döngüsünde çocuklar ile ilgili 33 tavsiyenin kabul edilmiş olmasına

rağmen, çocuk haklarının ulusal mevzuat ile tamamen bütünleştirilmediğini belirtmiştir.¹²⁰ JS48 ulusal mevzuatın Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin ve sözleşme eki protokolleri ile uyumlu hale getirilmesini tavsiye etmiştir.¹²¹

61. JS24 ve JS34, Türk Medeni Kanununda yasal evlilik yaşının erkekler ve kadınlar için 18 olarak belirlenmesine rağmen, Türkiye Avrupa'nın en yüksek çocuk evlilik oranlarından birine sahiptir. Paydaşlar, 128. Maddedeki gibi yasal açıkların olmamasını temin etmek için, kanun hükümlerinin değiştirilmesini ve zorla evlilik ve çocuk evliliklerinin yasaklanmasını tavsiye etmiştir.¹²² JS34, Suriyeli çocuk mültecilerin gayri resmi dini evlilikler açısından hassas konumda olduğunu belirtmiştir.¹²³

62. GIEACPC (Çocuklara Yönelik Tüm Bedensel Ceza Uygulamalarına Karşı Küresel Girişim) ve JS48 her ortamda bedensel ceza uygulanmasının yasaklanmasını tavsiye etmiştir ve bu uygulamayı açıkça yasaklayan mevzuatın yürürlüğe konmasını teşvik etmiştir.¹²⁴

*Engelli bireyler*¹²⁵

63. ESHID, Türkiye'nin Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşmeden (CRPD) doğan yükümlülüklerinin çoğunu yerine getirmediğini belirtmiştir. Engellilik ile ilgili politikalar sağlık ve hayır işlerine ilişkin bir yaklaşım ekseninde hazırlanmaktadır.¹²⁶ ESHID ve JS40, yerel hukukun CPRD ile uyumlu hale getirilmesini ve 5174 sayılı Kanunun 74 (e). Maddesi, 2801 sayılı Kanunun 8 (g). Maddesi ve diğer kanunlarda ayrımcılık yapan hükümlerin feshedilmesini tavsiye etmiştir.¹²⁷

64. JS40 engelli bireylerin kaldığı tüm kuruluşlarda bağımsız izlemeye izin verilmesini tavsiye etmiştir.¹²⁸

65. JS24 engelli çocukların bağımsız yaşayabilmesini desteklemek için ulusal ve il düzeyinde yeni bir entegre ve katılımcı stratejinin benimsenmesini, uygulanmasını ve izlenmesini tavsiye etmiştir.¹²⁹

*Azınlıklar*¹³⁰

66. JAI, JS30, IAPD (Uluslararası Barış ve Kalkınma İttifakı, Cenevre) ve MAAT (Maat Barış, Kalkınma ve İnsan Hakları Derneği, Kahire), Türkiye'de azınlıklara hala baskı uygulandığını ve özellikle etnik Kürt azınlıklarının hak ihlallerine maruz kaldığını belirtmiştir. Türk yetkililer, azınlıklara karşı çeşitli politikalar uygulamıştır; Kürt azınlıklarının Kürtçe dilinde konuşmasına engel teşkil eden devlet lisanını kullanma şartı ve istihdamda ve üniversitelerde Kürtlere ayrımcılık yapılması gibi politikalar buna örnek gösterilebilir. Buna ilaveten, Kürtlerin yaşadığı alanlarda kalkınma ve rehabilitasyon süreçleri uygulanmamış ve bu alanlar dışlanmıştır; 94 Kürt belediyesinin kontrol yetkisi elinden alınmıştır; yerel demokrasi askıya alınmıştır; Kürtlerin temel haklarını garanti altına alan bir kanun hükmü bulunmamaktadır; ve toplumda bir arada yaşama kültürü gelişmemiştir. Paydaşlar Türkiye'nin Diyarbakır'da uygulanan ayrımcı uygulamalara son vermesini tavsiye etmiştir.¹³¹

67. JS30, Kürtlerin devlet okullarında ana dillerinde eğitim almasının önlendiğini ve kendi lisanlarında yayın yapma haklarına kısıtlama getirildiğini belirtmiştir.¹³²

*Göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar*¹³³

68. DİSK (Birleşik Metal İşçileri Sendikası) Suriye'deki çatışma nedeniyle mülteci ve göçmen işçi sayısının giderek arttığını ve çok sayıda işçinin Türkiye'ye göç ettiğini belirtmiştir. Birleşik Metal İşçileri Sendikası, göçmen işçilerin en temel haklarının ihlal edilmesi veya kendilerine karşı suç işlenmesi halinde sınır dışı edilme korkusu olmadan şikayette bulunabilecekleri bir mekanizma oluşturulması ve göçmen işçilerin iş statülerine bakılmaksızın sendikalara katılabilmesi veya dernek oluşturabilmesini temin etmesi için Türkiye'yi teşvik etmiştir.¹³⁴

69. İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, sınır dışı kararlarına karşı açılan iptal davalarının sınır dışı durdurucu etkisinin askıya alınmasına ilişkin Anayasa Mahkemesinin aldığı kararı memnuniyetle karşılamıştır. İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, geri iade edilmeme ilkesine uyulması için usule ilişkin güvencelerin uygulanmasını tavsiye etmiştir.¹³⁵

70. JS24, HRW ve JAI, Türkiye'nin yaklaşık 3.5 milyon bir rakam ile dünyadaki en çok sayıda mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke olmaya devam ettiğini belirtmiştir. Kasım 2017 tarihinden itibaren Suriyeli sığınmacıların kayıt işlemleri on ilde askıya alınmıştır. Türkiye ile AB arasında yapılan mülteci anlaşmasına göre, göçmenlerin AB'ye gitmesini önlemenin karşılığında Türkiye'ye sağlanan yardım, ülkenin Suriye sınırı kapatılması yönündeki uzun süredir var olan politikasına da katkıda bulunmuştur. Çocuk işçiliğinin yüksek olduğunu ve çok sayıda çocuk mülteci ve sığınmacının okula gitmediğini bildiren paydaşlar, yoksulluğun azaltılması stratejileri dahil, çocuk işçiliğinin kök sebeplerini ortadan kaldıracak politikaların benimsenmesini ve Suriye sınırının sığınmacılara tekrar açılarak kayıt işlemlerinin yapılmasını tavsiye etmiştir.¹³⁶

Vatansız kişiler¹³⁷

71. OTHERS ve JS37, 1963 tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesine aykırı olarak, Türk vatandaşlarının 20 ülkede konsolosluk işlemlerine ilişkin haklarının ihlal edildiğini bildirmiştir. OTHERS, konsolosluk görevlilerinin Türk vatandaşlarına pasaportlarının iptal edildiğini söyleyerek, tek yönlü seyahat belgeleri ile ülkeye geri dönmeleri için ikna etmeye çalıştığı vakaları belgelemiştir. Buna ilaveten, süresi geçmiş olan ya da sayfası bitmiş olan pasaportlarını yenilemek için Konsolosluklara başvuran vatandaşların pasaportları yenilenmemiş ya da süreleri uzatılmamıştır.¹³⁸

72. JS48, "Hizmet hareketi" ile ilişkili olmakla suçlanan ve yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarına konsolosluk hizmetleri verilmediği ve bu sebeple uyruklarını çocuklarının kaydına geçiremediği vakaları belgelemiştir. JS48, Türk vatandaşlarının yeni doğan tüm bebeklerine vatandaşlık verilmesini tavsiye etmektedir.¹³⁹

73. JS37, ceza soruşturmalarında işbirliği yapmayanların uyruklarından yoksun bırakıldığını ve Suriyeli mültecilerin çocuklarının vatansız olma riski altında bulunduğunu bildirmiştir. JS37 doğum belgelerinin, ulusal kimlik belgelerinin ve pasaportların verilmesini ve doğum kayıtlarına erişimin önündeki engellerin gözden geçirilmesini tavsiye etmiştir.¹⁴⁰

Notlar

¹ Aşağıda yer alan paydaşlar bu özet rapora katkıda bulunmuştur; orijinal bildirimlerin tam metinlerine www.ohchr.org sitesinden ulaşılabilir.

Sivil toplum

Tek olarak gönderilen bildirimler:

AFD	Advocates for Dignity (Onur Savunucuları), Cenevre (İsviçre);
AHR	Advocates for Human Rights (İnsan Hakları Savunucuları), Minneapolis (ABD);
AI	Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü), Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
IAPD	The International Alliance for Peace and Development (Uluslararası Barış ve Kalkınma İttifakı), Cenevre (İsviçre);
Akyazili	Stichting Akyazili Nederland, Akyazili, Rotterdam, (Holanda);
ASOCSOLNAC	Asociacion Educacaion, Social y Cultural Sol Naciente (Sol Naciente Eğitim, Sosyal ve Kültürel Derneği), Lima, (Peru);
AST	Advocate of Silenced Turkey (Susturulmuş Türkiye'nin Savunucuları), Wayne NJ. (ABD);
DİSK	Birleşik Metal İşçileri Sendikası (United Metalworkers' Union), İzmir (Türkiye);
BTHRC	Blue Tulip Human Rights Center (Mavi Lale İnsan Hakları Merkezi), Virginia (ABD);
CSW	Christian Solidarity worldwide (Küresel Hristiyan Dayanışması), Surrey, New Malden (İngiltere);
EAJW	The European Association of Jehovah's Witnesses (Yehova Şahitleri Avrupa Derneği), Kraainem (Belçika);
Embrace Relief	KYM (Kym Yok Mu) Fairfield, NJ, (ABD);

EPN	European Professionals Network (Avrupa Profesyoneller Ağı), Brüksel (Belçika);
ESHID	Eşit Haklar İçin İzleme Derneği - ESHİD), İstanbul (Türkiye);
Freemuse	Freemuse, Kopenhag (Danimarka);
GIEACPC	Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children (Çocuklara Yönelik Tüm Bedensel Ceza Uygulamalarına Karşı Küresel Girişim) (GIEACPC), Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
Global Unions	International Transport Workers' Federation (Uluslararası Ulaşım İşçileri Federasyonu), (ITUC, ITF, IUF & EI) Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
HRAA/İHGD	İnsan Hakları Gündemi Derneği (HRAA/İHGD) İzmir (Türkiye);
HRFT/TİHV	Türkiye İnsan Hakları Vakfı, (HRFT/TİHV)Ankara (Türkiye);
HRW	Human Rights Watch, Geneva (Switzerland);
Huddled Masses	Huddled Masses, DES PLAINES, IL (ABD);
IAHRA	International Association for Human Rights Advocacy (Uluslararası İnsan Hakları Savunucuları Derneği) (IAHRA Cenevre), Cenevre (İsviçre);
IBAHRC	İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, İstanbul (Türkiye);
ICAN	International Campaign to abolish nuclear Weapon (Nükleer Silahların Tamamen Ortadan Kaldırılması için Uluslararası Kampanya), Cenevre, (İsviçre);
ICJ	International Commission of Jurists (Uluslararası Hukukçular Komisyonu), Cenevre, (İsviçre);
IFOR	International Fellowship of Reconciliation (Uluslararası Uzlaşma Birliği), Cenevre (İsviçre);
IHD	İnsan Hakları Derneği - İHD), Ankara (Türkiye);
ICC	Istanbul Cultural Center (İstanbul Kültür Merkezi) GA, Georgia (ABD);
JAI	Just Atonement Inc. New York (ABD);
KAGİDER	Türkiye Kadın Girişimciler Derneği, İstanbul (Türkiye);
KYM	KYM, Uluslararası, Brüksel-Haren, (Belçika);
LAG	Londra Advocacy, Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
MAAT	Maat for Peace, Development and Human Rights (Maat Barış, Kalkınma ve İnsan Hakları Derneği), Kahire (Mısır);
MLSA	Medya ve Hukuk Çalışmaları Derneği), İstanbul (Türkiye);
ORF	Omega Araştırma Vakfı, Manchester (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
OTHERS	OTHERS AISBL, Solidarity with others, Brüksel (Belçika);
PPJ	Platform for Peace and Justice (Barış ve Adalet Platformu), Brüksel (Belçika);
ARI	Hak İnisiyatifi (Association of Rights Initiative) RI-Rights Initiative, Ankara (Türkiye);
SAR	Scholars at Risk Network (Risk Altındaki Akademisyenler Ağı) New York (ABD);
SCF	Stockholm Center for Freedom (Stockholm Özgürlük Merkezi), Stockholm (İsveç);
SDuB	Stiftung Dialog und Bildung (Diyalog ve Eğitim Vakfı), Berlin, (Almanya);
SERA	SERA Vakfı (Stiftung für Erziehung, Ausbildung und Integration / Foundation for Education, Training and Integration), Zürih (İsviçre);
SM	Small Media, Londra (İngiltere);
IPN	IPN-Stichting, Integratie and Participatie Nieuwkomers, Amsterdam (Hollanda);
STOP RH	Collectif victims de la repression hizmet, Paris (Fransa);
ALI	The arrested lawyers initiative (THE ALI) (Tutuklu avukatlar inisiyatifi) Brüksel, (Belçika);
TUSKON EU	TUSKON EU (TUSKON AB), Zaventem, (Belçika);
VT	Verzwegen Turkije (Susturulmuş Türkiye), Capelle aan den IJssel, Rotterdam (Hollanda);
WITBOEK	Stichting Witboek (Witboek Vakfı), Amsterdam (Hollanda).

Ortak Bildirimler (JS-Joint Submissions):

- JS1 **Ortak bildirim 1, Gönderenler:** Advocates for Justice and Human Rights & Lawyer Rights Watch Initiative (Adalet ve İnsan Hakları Savunucuları & Avukat Hakları İzleme Örgütü) Simpsonville (ABD);
- JS2 **Ortak bildirim 2, Gönderenler:** ERA – LGBTI Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey (Batı Balkanlar ve Türkiye'de LGBTİ Eşit Haklar Derneği); Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (Kaos GL); Red Umbrella (Kırmızı Şemsiye); Social Policies, Gender Identity, and Sexual Orientation Studies Association (Sosyal Politikalar, Toplumsal Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Eğilim Araştırmaları Derneği (SPoD), Belgrad (Sırbistan);
- JS3 **Ortak bildirim 3, Gönderenler:** The Alliance for Shared Values (Ortak Değerler İttifakı) (AfSV); ve The Journalists and Writers Foundation (Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı) (JWF), New York (ABD);
- JS4 **Ortak bildirim 4, Gönderenler:** Victim Educators Platform (Mağdur Eğitimcileri Platformu); Human Rights Defenders (İnsan Hakları Savunucuları) e.V, Cologne (Almanya); and Victim Laborers Platform, Platform (Mağdur İşçiler Platformu), Varşova (Polonya);
- JS5 **Ortak bildirim 5, Gönderenler:** Human Rights Defenders (İnsan Hakları Savunucuları) e.V, Cologne (Almanya); Victim Educators Platform (Mağdur Eğitimcileri Platformu); ve Victim Laborers Platform (Mağdur İşçiler Platformu), Varşova (Polonya);
- JS6 **Ortak bildirim 6, Gönderenler:** Victim Laborers Platform, (Mağdur İşçiler Platformu), Varşova (Polonya); (İnsan Hakları Savunucuları) e.V, Cologne (Almanya); ve Victim Educators Platform ((Mağdur Eğitimcileri Platformu);
- JS7 **Ortak bildirim 7, Gönderenler:** Advocates of Silenced Turkey (Susturulmuş Türkiye'nin Savunucuları) (AST), New Jersey (ABD); ve Betiad, Brüksel (Belçika);
- JS8 **Ortak bildirim 8, Gönderenler:** Advocates of Silenced Turkey (Susturulmuş Türkiye'nin Savunucuları) (AST), New Jersey (ABD); World Affairs Council; Wayne (ABD);
- JS9 **Ortak bildirim 9, Gönderenler:** ARTICLE 19, P24 (Bağımsız Gazeteciler Platformu), PEN International (Uluslararası PEN Kulüpleri Federasyonu), English PEN, Reporters Sans Frontiers (Sınır Tanımayan Gazeteciler) (RSF), International Press Institute (Uluslararası Basın Enstitüsü) (IPI), Freemuse, Kopenhag (Danimarka); European Centre for Press and Media Freedom (Avrupa Basın ve Medya Özgürlüğü Merkezi) (ECPMF), IFEX ve Norsk PEN, Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
- JS10 **Ortak bildirim 10, Gönderenler:** Interkultureller Dialog e.V. (ikult e.V.); ve Academics at Risk, Cologne (Almanya);
- JS11 **Ortak bildirim 11, Gönderenler:** Forum für Interkulturellen Dialog e.V. (FID) Gerbermühlstraße Frankfurt am Main ; Initiative für Menschenrechte und Freiheit (IHRF) , Frankfurt, (Almanya);
- JS12 **Ortak bildirim 12, Gönderenler:** International Coalition of Legal Organisations (Uluslararası Hukuk Örgütleri Koalisyonu); The Law Society of England and Wales (İngiltere ve Galler Hukuk Cemiyeti); International Bar Association's Human Rights Institute (Uluslararası Barolar Birliği İnsan Hakları Enstitüsü); Bar Human Rights Committee of England & Wales (İngiltere ve Galler Barosu İnsan Hakları Komitesi); Conseil National des Barreaux (Fransa Barolar Birliği); European Association of Lawyers for Democracy and World Human Rights (Dünyada İnsan Hakları ve Demokrasi İçin Avrupalı Avukatlar Birliği); Lawyers for

- Lawyers (Avukatlar için Avukatlar); Lawyers' Rights Watch Canada (Kanada Avukatların Haklarını İzleme Örgütü); Norwegian Bar Association (Norveç Barolar Birliği); Human Rights Committee (İnsan Hakları Komitesi); International Observatory of Endangered Lawyers (Uluslararası Tehlike Altındaki Avukatlar Gözlemevi); Paris Barosu, Human Rights Institute (İnsan Hakları Enstitüsü); German Bar Association (Almanya Barolar Birliği), Human Rights Committee (İnsan Hakları Komitesi); Cenevre Barosu, Human Rights Commission (İnsan Hakları Komisyonu); Abogacía Española – Consejo General (İspanya Savunuculuk Genel Konseyi); UIA – International Association of Lawyers (Uluslararası Avukatlar Derneği), Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
- JS13 **Ortak bildirim 13, Gönderenler:** The World Evangelical Alliance (Dünya Evanjelik İttifakı) (WEA), Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı); Baptist World Alliance (Dünya Baptist İttifakı) (BWA), Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı); ve *Protestan Kiliseler Derneği* (Association of Protestant Churches – Türkiye), Cenevre (İsviçre);
- JS14 **Ortak bildirim 14, Gönderenler:** EPN (European Professionals Network/ Avrupa Profesyoneller Ağı); Others, Schaerbeek, Brüksel (Belçika);
- JS15 **Ortak bildirim 15, Gönderenler:** Human Rights Defenders (İnsan Hakları Savunucuları) (HRD), Cologne (Almanya); Lilia Platforma Kobiet, Cologne (Almanya);
- JS16 **Ortak bildirim 16, Gönderenler:** Medical Academy and Care envy, Ludwigshafen am Rhein (Almanya); Gesellschaft für Dialog BW, Stuttgart (Almanya); Die Initiative Miteinander in Esslingen, Esslingen (Almanya);
- JS17 **Ortak bildirim 17, Gönderenler:** Stiftung Dialog und Bildung (Diyalog ve Eğitim Vakfı), Berlin, (Almanya); ve Human Rights Defenders (İnsan Hakları Savunucuları) e.V., Cologne (Almanya);
- JS18 **Ortak bildirim 18, Gönderenler:** Human Rights Defenders (İnsan Hakları Savunucuları) (HRD), Cologne (Almanya); Lilia Platforma Kobiet Cologne (Almanya); Victim Laborors Platform (Mağdur İşçiler Platformu), Cologne (Almanya);
- JS19 **Ortak bildirim 19, Gönderenler:** Advocates of Silenced Turkey (Susturulmuş Türkiye'nin Savunucuları), Wayne, NJ. (ABD), Idizem e.V., Munich (Almanya), Mürüvvet, Göttingen (Almanya);
- JS20 **Ortak bildirim 20, Gönderenler:** Advocates of Silenced Türkiye (Susturulmuş Türkiye'nin Savunucuları), (AST), New Jersey (ABD) ve DIALOGUNAMS, Riga, (Letonya);
- JS21 **Ortak bildirim 21, Gönderenler:** Victim Laborors Platform (Mağdur İşçiler Platformu), (Almanya); Human Rights Defenders (İnsan Hakları Savunucuları) (HRD), ve Victim Educators Platform (Mağdur Eğitimcileri Platformu), Cologne (Almanya);
- JS22 **Ortak bildirim 22, Gönderenler:** The Open Dialogue Foundation (Açık Diyalog Vakfı) (ODF), Varşova (Polonya); The Arrested Lawyers Initiative (Tutuklu avukatlar inisiyatifi) (ALI); İnsan Hakları Savunucuları (HRD), Cologne (Almanya);
- JS23 **Ortak bildirim 23, Gönderenler:** Federation Etude Plus Paris (Fransa); Advocates of Silenced Turkey (Susturulmuş Türkiye'nin Savunucuları) (AST), New Jersey (ABD);
- JS24 **Ortak bildirim 24, Gönderenler:** Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek İçin Ortaklık Ağı: 1. Ali İsmail Korkmaz Vakfı 2. Anne Çocuk Eğitim Vakfı 3. Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi 4. Ankara Hitit Gençlik ve Spor Klübü Derneği 5.

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Koruma Birimi 6. Anne ve Bebek Sağlığı Vakfı 7. Başak Kültür ve Sanat Merkezi 8. Başka Bir Okul Mümkün Derneği 9. Bebek Ruh Sağlığı Derneği 10. Bir Dünya Çocuk Derneği 11. Bursa Barosu Çocuk Hakları Merkezi 12. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi 13. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği 14. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği 15. Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği 16. Çocuk Akıl Sağlığı ve Rehberliği Derneği 17. Çocuklar Aynı Çatının Altında Derneği 18. Çocuk Hemşireleri Derneği 19. Çocukları, Kadınları ve Aileleri Koruma Derneği 20. Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği 21. Çocuk Koruma Merkezlerini Destekleme Derneği 22. Çocuk Vakfı 23. Çocuk ve Bilgi Güvenliği Derneği 24. Diyarbakır Barosu 25. Down Sendromu Derneği 26. Eğitim-Bir Sen Derneği 27. Eğitim Reformu Girişimi 28. Ergen Sağlığı Derneği 29. Fikir ve Sanat Atölyesi Derneği 30. Eksi 25 Derneği 31. Gaziantep Barosu Çocuk Hakları Merkezi 32. Gazi Üniversitesi Çocuk Koruma Merkezi 33. Gelecek için Gençlik Derneği 34. Genç Erişim Derneği 35. Genç Hayat Vakfı 36. Gençlik Servisleri Merkezi 37. Göç ve İnsani Yardım Vakfı 38. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği 39. Humanist Grup Derneği 40. Hayata Destek Derneği 41. Hayat Sende Gençlik Akademisi Derneği 42. İnsan Hakları Derneği 43. İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi 44. İzmir Barosu Çocuk Hakları Merkezi 45. Kalkınma Atölyesi Kooperatifi 46. KAMER Vakfı 47. Kaos GL Derneği 48. KİKAP-Karadeniz İlleri Kadın Platformu Trabzon Derneği 49. KİKAP-Karadeniz İlleri Kadın Platformu Trabzon Derneği 50. Koruyucu Aile, Evlat Edinme Derneği 51. Kültür Kenti Vakfı 52. Marmara Üniversitesi Çocuk Koruma Uygulama ve Araştırma Merkezi 53. Mor Salkım Kadın Dayanışma Derneği 54. Rengarenk Umudlar Derneği 55. Önce Çocuklar Derneği 56. Özgürlüğünden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği 57. Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi 58. Sakarya Barosu Çocuk Hakları Komisyonu 59. SENED Derneği 60. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği 61. Sulukule Gönüllüleri Derneği 62. Tarlabası Toplumunu Destekleme Merkezi 63. Tohum Otizm Vakfı 64. Toplumsal Duyarlılık ve Şiddet Karşıtları Derneği 65. Toplumsal Haklar ve Araştırma Derneği 66. Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı 67. Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği 68. TEGV Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı 69. Türk Eğitim Sen 70. Türkiye Gençlik Birlik Derneği 71. Türkiye Gençlik Federasyonu 72. Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı 73. Türkiye Sakatlar Derneği 74. Tuvana Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı 75. Türkiye Psikiyatri Derneği 76. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği 77. Türk Psikologlar Derneği 78. Türk Tıp Öğrencileri Uluslararası Birliği 79. Yaşam Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatif 80. Uçan Balon Çocuk ve Gençlik Derneği 81. Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği 82. Uluslararası Çocuk Merkezi 83. YÖRET-Yüksek Öğrenimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı 84. Çocuk Alanında Çalışan Avukatlar Ağı 85. Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürüyle Mücadele Ağı-Gözlemci Üyeler: 86. Polatlı Duatepe Eğitim, Kültür, Sanat ve Gençlik Derneği 87. Çocuk Hakları Derneği 88. Genç Düşünce Derneği 89. Malatya Yetiştirme Yurtlarından Ayrılanlar Derneği 90. Yaratıcı Şahane Sürdürülebilir İnovasyon Derneği, Ankara (Türkiye);

JS25

Ortak bildirim 25, Gönderenler: Universal Rights Association (Evrensel Haklar Derneği) (URA), Pretoria (Güney Afrika); International Association for Human Rights

- Advocacy in Geneva (Uluslararası İnsan Hakları Savunucuları Derneği, Cenevre) (IAHRA GENEVA) Cenevre (İsviçre); Social Justice Advocacy Campaign (Sosyal Adalet Savunuculuk Kampanyası) (SOJAC); Pretoria (Güney Afrika);
- JS26 **Ortak bildirim 26, Gönderenler:** International Observatory of Human Rights (Uluslararası İnsan Hakları Gözlemevi) (IOHR); The Press Emblem Campaign (Basın Amblem Kampanyası) (PEC); London Advocacy (LA), Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
- JS27 **Ortak bildirim 27, Gönderenler:** Front Line Defenders (Ön Cephe Savunucuları); International Service for Human Rights (Uluslararası İnsan Hakları Hizmeti) (ISHR), Cenevre (İsviçre); “Kaos GL Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği”; “Hakikat Adalet Hafıza Merkezi”; Netherlands Helsinki Committee (Hollanda Helsinki Komitesi); “Eşit Haklar için İzleme Derneği” ; Blackrock, county Dublin (İrlanda);
- JS28 **Ortak bildirim 28, Gönderenler:** Lawyers in Exile (Sürgündeki Avukatlar) Zaventem (Belçika); Universal Rights Association (Evrensel Haklar Derneği) (URA), Pretoria (Güney Afrika);
- JS29 **Ortak bildirim 29, Gönderenler:** The Advocates for Human Rights (İnsan Hakları Savunucuları); and the World Coalition against the Death Penalty (İdam Karşısı Dünya Koalisyonu), Minneapolis, (ABD);
- JS30 **Ortak bildirim 30, Gönderenler:** London legal group (Londra hukuk grubu); The Turkey Human Rights Litigation Support Project (Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi), Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
- JS31 **Ortak bildirim 31, Gönderenler:** European Baptist Federation (Avrupa Baptist Federasyonu) (EBF), Baptist World Alliance (Dünya Baptist İttifakı) (BWA), Amsterdam (Hollanda); Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
- JS32 **Ortak bildirim 32, Gönderenler:** Human Rights Institute for Peace and Freedom (Baş ve Özgürlük için İnsan Hakları Enstitüsü); La Plataforma Pro Derechos y Libertades, Madrid (İspanya);
- JS33 **Ortak bildirim 33, Gönderenler:** ADF International, Cenevre (İsviçre); Southern Baptist Ethics & Religious Liberty Commission (Güney Baptist Etik & Dini Özgürlük Komisyonu); International Religious Freedom Roundtable (Uluslararası Dini Özgürlük Yuvarlak Masa Forumu); Religious Freedom Institute (Dini Özgürlük Enstitüsü); Jubilee Campaign (Jübile Kampanyası); In Defense of Christians (Hristiyanları Savunma); Russian Orthodox Autonomous Church of America (Amerika'daki Özerk Rus Ortodoks Kilisesi); Red Eagle Enterprises ; National Youth Council of Nigeria (Nijerya Gençlik Konseyi); Plateau State Youth Council (Plateau Eyaleti Gençlik Konseyi); Citizen Power Initiatives for China (Çin Vatandaşın Gücü İnisiyatifleri); Center for Pluralism (Çoğulculuk Merkezi); International Christian Concern (Uluslararası Hristiyan Örgütü); Law and Liberty International (Uluslararası Hukuk ve Özgürlük); The Council of The Ethnic Peoples and Religions of Vietnam (Vietnam'ın Etnik Hakları ve Dinleri Konseyi) ; Human Rights Without Frontiers (Sınır Tanımayan İnsan Hakları (Brüksel); International Christian Foundation for Democracy (Demokrasi için Uluslararası Hristiyan Vakfı); Faith & Liberty (İnanç & Özgürlük) ; The Association Against Religious Persecution (Dini Zulme Karşı Dernek); The Good Friday National Holiday Campaign (Kutsal Cuma Ulusal Tatil Kampanyası); International Committee on Nigeria (Nijerya Hakkında Uluslararası Komitesi); Advocates for the Nation (Tüm Ulus için Savunucuları), Nepal; Institute on Religion and Democracy (Din ve Demokrasi Enstitüsü) ; Junior Sacerdotal Council of Cao Dai Religion (Kaodai Dini Rahiplik Konseyi); ve St. Charles Institute, Cenevre (İsviçre);
- JS34 **Ortak bildirim 34, Gönderenler:** Çocuklara Yönelik

- JS35 Ticari Cinsel Sömürü ile Mücadele Ağı /ECPAT Türkiye, Ankara (Türkiye); ve ECPAT Uluslararası, Bangkok (Tayland);
Ortak bildirim 35, Gönderenler: Youth Coalition for Sexual and Reproductive Rights (Cinsel ve Üreme Hakları Gençlik Koalisyonu), Ottawa (Kanada); ve Sağlıkta Genç Yaklaşımlar Derneği (Y-PEER Türkiye) Ankara (Türkiye);
- JS36 **Ortak bildirim 36, Gönderenler:** Bağımsız Gazetecilik Platformu (P24); İstanbul (Türkiye); ve Freemuse, Kopenhag (Danimarka);
- JS37 **Ortak bildirim 37, Gönderenler:** Institute on Statelessness and Inclusion (Vatansızlık ve Katılım Enstitüsü); ve European Network on Statelessness (Avrupa Vatansızlık Ağı), Eindhoven (Hollanda);
- JS38 **Ortak bildirim 38, Gönderenler:** Mangfaldhuset, Oslo (Norveç); Hand in hand for women (Kadınlar için el ele); Dialogslussen, Gothenburg (İsveç); Plattformen, Stockholm (İsveç);
- JS39 **Ortak bildirim 39, Gönderenler:** Toplum Ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV); Özgürlük için Hukukçular Derneği (ÖHD); Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CISST); Beyoğlu/İstanbul, (Türkiye);
- JS40 **Ortak bildirim 40, Gönderenler:** İnsan Hakları Ortak Platformu (IHOP), Ankara (Türkiye); Eşit Haklar İçin İzleme Derneği; Hak İnisiyatifi, (ARI); İnsan Hakları Derneği; İnsan Hakları Gündemi Derneği; Yurttaşlık Derneği; Uluslararası Af Türkiye, İstanbul (Türkiye);
- JS41 **Ortak bildirim 41, Gönderenler:** Norwegian Helsinki Committee (Norveç Helsinki Komitesi); The Freedom of Belief Initiative (İnanç Özgürlüğü Girişimi); Oslo, (Norveç); ve Forum 18, Oslo, (Norveç);
- JS42 **Ortak bildirim 42, Gönderenler:** SERA (Stiftung für Erziehung, Ausbildung und Integration / Foundation for Education, Training and Integration Zürich, (İsviçre); ve IAHRA Geneva, International Association for Human Rights Advocacy (Uluslararası İnsan Hakları Savunucuları Derneği) Cenevre (İsviçre);
- JS43 **Ortak bildirim 43, Gönderenler:** SERA Vakfı (Stiftung für Erziehung, Ausbildung und Integration / Foundation for Education, Training and Integration), Zürich, (İsviçre); ve IAHRA Geneva, International Association for Human Rights Advocacy (Uluslararası İnsan Hakları Savunucuları Derneği), Cenevre (İsviçre);
- JS44 **Ortak bildirim 44, Gönderenler:** EuroMed Rights; Human Rights Association (İnsan Hakları Derneği - İHD) Ankara, (Türkiye); Citizens Assembly – Yurttaşlık Derneği, Kopenhag (Danimarka);
- JS45 **Ortak bildirim 45, Gönderenler:** IAHRA Geneva, International Association for Human Rights Advocacy (Uluslararası İnsan Hakları Savunucuları Derneği), Cenevre (İsviçre); London Advocacy (LAG); Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
- JS46 **Ortak bildirim 46, Gönderenler:** The Arrested Lawyers Initiative (Tutuklu avukatlar inisiyatifi) (ALI), Brüksel (Belçika); ve London Advocacy (LAG) ; Londra (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);
- JS47 **Ortak bildirim 47, Gönderenler:** Coalition of NGOs Mozambique (Mozambik STKlar Koalisyonu), Foundation Marcelino Dos Santos (Marcelino Dos Santos Vakfı); Peace Islands Association (Barış Adaları Derneği); Association Development of Investments and Businesses (Yatırım ve İşletmeler Geliştirme Derneği), Maputo (Mozambik);
- JS48 **Ortak bildirim 48, Gönderenler:** Human Rights Defenders (İnsan Hakları Savunucuları) (HRD), Cologne (Almanya); London Advocacy (LAG), Londra (Büyük

JS49

Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı);

Ortak bildirim 49, Gönderenler: La Plataforma Pro Derechos y Libertades; Human Rights Institute for Peace and Freedom (Barış ve Özgürlük için İnsan Hakları Enstitüsü), Madrid (İspanya).

Bölgesel hükümetlerarası örgüt(ler):

CoE

Avrupa Konseyi, Strasburg (Fransa);

Ekler:

(CoE-İnsan Hakları Komiseri) Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin “Türkiye’de ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğüne ilişkin Memorandumu”, ve 6-14 Nisan 2016 tarihlerinde Türkiye’ye yaptığı ziyaret sonrasında hazırladığı “Türkiye’nin Güneydoğu Bölgesindeki Terörle Mücadele Operasyonlarının İnsan Haklarına Etkilerine İlişkin Memorandum”. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin 27-29 Eylül 2016 tarihleri arasında Ankara ziyaretinden sonra yayınlanan “Türkiye’de Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin İnsan Haklarına Etkilerine İlişkin Memorandum”;

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi hükümlerinin hayata geçirilmesini sağlayan yasal ve diğer tedbirlere ilişkin GREVIO (İlk) Değerlendirme Raporu, Kadına Yönelik ve Aile İçi Şiddete Karşı Mücadelede Uzmanlar Grubu (GREVIO), GREVIO/Inf(2018)6 ve Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin uygulanışı hakkında Tavsiye, Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Sözleşmeye Taraflar Komitesi IC-CP/Inf(2019)2; (CoE-GRECO) – Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu, Dördüncü Değerlendirme Turu, milletvekilleri, hakimler ve savcılara yönelik yolsuzluğun önlenmesi, GRECO 77. Genel Toplantısında kabul edilmiştir GrecoRC4(2017)16; Avrupa Sosyal Haklar Komitesi Sonuçları 2018, Türkiye, Mart 2018; Hukuk Aracılığıyla Demokrasi İçin Avrupa Komisyonu (Venedik Komisyonu), Türkiye’de Yerel Demokrasinin İşleyişi İle İlgili 1 Eylül 2016 Tarihli ve 674 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Hükümlerine İlişkin Venedik Komisyonu Görüşü, Venedik Komisyonunun 112. Genel Oturumunda kabul edilmiştir, (Venedik, 6-7 Ekim 2017), CDL-AD(2017)021; ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 21 Ocak 2017 tarihinde kabul edilen ve 16 Nisan 2017 tarihinde Ulusal referandumla sunulacak olan Anayasaya Değişikliği Teklifine ilişkin Görüş, Venedik Komisyonunun 110. Genel Oturumunda kabul edilmiştir (Venedik, 10-11 Mart 2017) No. 875/2017, CDL-AD(2017)005; ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sonrasında Çıkarılan 667-676 Sayılı Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnameleri Hakkında Görüş, Venedik Komisyonu tarafından 109. Genel Oturumda kabul edilmiştir (Venedik, 9-10 Aralık 2016), No. 865 / 2016, CDL-AD(2016)037; Türkiye Anayasasının 83. Maddesinin İkinci Fıkrasının Askıya Alınması Hakkında (Yasama Dokunulmazlığı) Görüş, Venedik Komisyonu tarafından 108. Genel Oturumda kabul edilmiştir (Venedik, 14-15 Ekim 2016), No. 858 / 2016, CDL-AD(2016)027; ve Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal Çerçevesi Hakkında Görüş, Venedik Komisyonu tarafından 107. Genel Oturumda kabul edilmiştir (Venedik, 10-11 Haziran 2016), No. 842 / 2016, CDL-AD(2016)010; ve Son Dönemde Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Medya Özgürlüğüne Dair Tedbirlere İlişkin Görüş, Venedik Komisyonu tarafından 110. Genel Oturumda kabul edilmiştir (Venedik, 10-11 Mart 2017), No. 872 / 2016, CDL-AD(2017)007; ve 5651 sayılı İnternet

Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (“İnternet Kanunu”) ile İlgili Görüş, Venedik Komisyonu tarafından 107. Genel oturumda kabul edilmiştir (Venedik, 10-11 Haziran 2016), No. 805 / 2015, CDL-AD(2016)011; ve Türk Ceza Kanunu’nun 216, 299, 301 ve 314. Maddelerine İlişkin Görüş, Venedik Komisyonu tarafından 106. Genel Oturumda kabul edilmiştir (Venedik, 11-12 Mart 2016), No. 831/2015, CDL-AD(2016)002; Sulh Ceza Hakimliklerinin Görevleri, Yetkileri ve İşlevi Hakkındaki Görüş, Venedik Komisyonu tarafından 110. Genel Oturumda kabul edilmiştir (Venedik, 10-11 Mart 2017), No. 852 / 2016, CDL-AD(2017)004; ve Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) ile AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi, (AGİT/DKİHB), tarafından hazırlanan Mart ve Nisan 2018 tarihlerinde kabul edilen seçim mevzuatında yapılan değişiklikler ve ilgili “Uyum Yasaları” hakkında Ortak Görüş, Demokratik Seçimler Konseyi tarafından 64. Toplantıda (Venedik, 13 Aralık 2018) ve Venedik Komisyonu tarafından 117. Genel Oturumda (Venedik, 14-15 Aralık 2018) kabul edilmiştir. Venedik Komisyonu Görüşü No. 926/2018, ODIHR Görüş No. ELE-TUR/340/2018, CDL-AD(2018)031; (CoE-CPT) Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı veya Onur kırıcı Muamelelerin veya Cezanın Önlenmesi Komitesininin 28-29 Nisan 2016 tarihli Türkiye ziyaretine ilişkin Türk Hükümetine sunulan Rapor, CPT/Inf (2018) 11; ve Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı veya Onur kırıcı Muamelelerin veya Cezanın Önlenmesi Komitesininin 16-23 Haziran 2015 tarihli Türkiye ziyaretine ilişkin Türk Hükümetine sunulan Rapor CPT/Inf (2017) 32; (CoE-ECRI) Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu Raporu, Ara İzleme Kapsamında Türkiye’ye Yönelik Tavsiyelerin Uygulanmasına İlişkin Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu’nun (ECRI) Vardığı Sonuçlar, 3 Nisan 2019 tarihinde kabul edilmiştir, CRI(2019)27; Türkiye (beşinci izleme dönemi) hakkında ECRI Raporu, 29 Haziran 2016 tarihinde kabul edilmiştir, CRI(2016)37.

OSCE-ODIHR

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi, Varşova (Polonya) (AGİT/DKİHB)

² EPİM belgelerinde aşağıda yer alan kısaltmalar kullanılmıştır:

ICERD	Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmesi;
ICESCR	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi;
OP-ICESCR	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesine ilişkin İhtiyari Protokol;
ICCPR	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi;
ICCPR-OP 1	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek Birinci İhtiyari Protokol;
ICCPR-OP 2	Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İkinci İhtiyari Protokol;
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi;
OP-CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine ilişkin İhtiyari Protokol;
CAT	İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme;
OP-CAT	İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesine ilişkin İhtiyari Protokol;
CRC	Çocuk Hakları Sözleşmesi;

OP-CRC-AC	Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol;
OP-CRC-SC	Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol;
OP-CRC-IC	Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol;
ICRMW	Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme;
CRPD	Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşme;
OP-CRPD	Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşme ile ilgili İhtiyari Protokol;
ICPPED	Zorla Kayıp Edilmeye Karşı Herkesin Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme.

- ³ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag., 148.1–5, 148.52–55, 149.1–2, 149.12 ve 150.1–10, 151.1–11, 151.21 ve 151.26–27.
- ⁴ ARI, sayfa 4, HRFT, sayfa 3, ICJ, sayfa 4, LAG, sayfa 6, JS3, sayfa 16, JS32, sayfa 11, JS40, sayfa 8 ve JS42, sayfa 8.
- ⁵ ICJ, sayfa 4 and HRAA, sayfa 4.
- ⁶ HRAA, sayfa 4, HRW, sayfa 5, ICJ, sayfa 4, JS3, sayfa 16 ve JS48, sayfa 2.
- ⁷ HRAA, sayfa 4.
- ⁸ JS3, sayfa 16 ve JS45, sayfa 11.
- ⁹ HRW, sayfa 6, JS40, sayfa 10 ve JS45, sayfa 11.
- ¹⁰ ICAN, sayfa 1.
- ¹¹ ECRI_2016_37_Türkiye.pdf, parag 2
- ¹² HRW, sayfa 6, ESHID, sayfa 4 ve JS33, sayfa 12.
- ¹³ ESHID, sayfa 4, HRAA, sayfa 4 ve JS3 sayfa 16.
- ¹⁴ HRAA, sayfa 4, HRW, sayfa 8 ve JS48, sayfa 8.
- ¹⁵ JS37, sayfa 7.
- ¹⁶ KYM, sayfa 9.
- ¹⁷ SERA, sayfa 5 ve JS22, sayfa 10.
- ¹⁸ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag, 148.6–7, 148.9, 148.18, 148.20–27, 148.29, 148.31–33, 148.37–38, 148.50–51, 148.81, 149.11 ve 150.29.
- ¹⁹ AI, sayfa 1.
- ²⁰ AI, sayfa 1, CSW, sayfa 1, ICJ, sayfa 2 ve 4, LAG, sayfalar 3 ve 7, PPJ, sayfa 8, Witboek, sayfa 1, JS3 sayfalar 1-3 ve 17, JS9, sayfa 1, JS12, sayfalar 1-2, JS20, sayfa 11, JS36, sayfalar 3-4 ve 20, JS40, sayfa 3, JS46, sayfa 4.
- ²¹ AHD/IHD sayfa 6, HRW, sayfalar 4-5, HRFT, sayfa 2, JS2, sayfa 5 ve 14 ve JS45, sayfa 3. See also A/HRC/29/15, 13 April 2015, parag. 148.20, 148.23–148.26.
- ²² ECRI_2019_27_Türkiye.pdf, sayfa. 7.
- ²³ AHD/IHD sayfa 6, HRAA, sayfa 4, HRW, sayfalar 4-5, HRFT, sayfa 2, IAPD, sayfalar 4 ve 7-8, MAAT, sayfa 6, JS39, sayfa 10 ve JS42, sayfa 8.
- ²⁴ ECRI_2016_37_Türkiye.pdf, parag. 95.
- ²⁵ JS8, sayfa 7 ve JS39, sayfalar 2-3. See also A/HRC/29/15, parag. 148.50 ve 149.2.
- ²⁶ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag, 148.10, 148.16–17, 148.18, 148.56, 148.131, 148.148–149, 150.12, 150.24–28 ve 150.30–34.
- ²⁷ JS30, sayfa 4.
- ²⁸ ECRI_2016_37_Türkiye.pdf, parag. 38 ve 88.
- ²⁹ ESHID, sayfa 3 ve JS2, sayfalar 1-2. Evrensel Periyodik İnceleme Çalışma Grubunun Raporu, A/HRC/29/15, 13 April 2015, parag. 148.16–148.17, 150.24–150.25, 150.27, 150.30, 150.32, 150.34, 150.46.
- ³⁰ HRW, sayfalar 3-4 ve JS8, sayfa 7.
- ³¹ ECRI_2016_37_Türkiye.pdf, parag. 11, 27 ve 105.
- ³² OSCE/ODIHR, sayfalar 4-5. HRW, sayfalar 3-4 ve JS8, sayfa 7.
- ³³ JS2, sayfalar 13-14 ve JS27, sayfa 11.
- ³⁴ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.62.
- ³⁵ AFD, sayfa 5-6, BTHRC, sayfa 3, Global Unions (ITF), sayfalar 2, 4-6, JS6, sayfalar 1 ve 4, JS7, sayfa 7, JS10, sayfalar 2-5, JS18, sayfalar, 2-6, JS21, sayfalar 8, 10-12, JS44, sayfa 6, JS46, sayfalar 2-3 ve IPN, sayfalar 2-7 ve 8. Mayıs 2019 itibarıyla 126,600 başvurudan 70,406'sı incelenmiştir ve sadece 5,250 başvuru göreve yeniden geri getirilme ile sonuçlanmıştır. 65,156 şikayet reddedilmiştir ve 55,714 başvuru halen beklenmektedir.
- ³⁶ BTHRC, sayfa 3 ve JS7, sayfa 7.
- ³⁷ Embrace Relief, sayfa 4 ve KYM, sayfa 9.
- ³⁸ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 149.46, 150.22, 150.52, ve 151.24–25.
- ³⁹ AI, sayfa 1-5 ve 7.

- ⁴⁰ CommDH_2017_29_Türkiye.pdf, parag. 44 ve CommDH_2017_13_Türkiye.pdf, parag. 42 ve CommDH_2017_5_Türkiye.pdf, parag. 136.
- ⁴¹ AHR, sayfa 6, AHD/IHD sayfalar 3 ve 6, STOP RH, sayfalar 1-3, JS4, sayfalar 1 ve 2-3, JS9, sayfalar 3-4, JS12, sayfalar 2, 7-8 ve 12, JS22, sayfa 11, JS26, sayfalar 10-13, JS29, sayfalar 1,2 ve 5, JS33, sayfalar 2-9, JS36, sayfalar 20-21, ve JS44 sayfalar 8-10. Terörle Mücadele Kanununun 78 (2). Maddesine göre, terör örgütünü meşru gösterecek, övecek ya da teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Kanun hükmüne göre ayrıca basın ve yayın aracılığı ile propaganda yapılması halinde verilecek ceza yarı oranda artırılır. 23 Temmuz 2016 tarihli ve 667 sayılı KHK ile terör suçları ile ilgili hakkında soruşturma yapılan veya ulusal güvenliğe tehdit oluşturan herkesin pasaportlarına el konulmasına izin verilmiştir, ve takiben çıkarılan 672 sayılı ve 24 Ekim 2016 tarihli KHK ile söz konusu kişilerin eş ve partnerlerinin pasaportlarına da el konulması hükme bağlanmıştır. Aynı KHK uyarınca gözetiminde tutulan kişiler ile avukatları arasındaki iletişim, savcıların talebi üzerine izlenebilmekte ve yetkililer avukatları değiştirebilmektedir. 27 Temmuz 2016 tarihli ve 668 sayılı KHK ile, kişileri suçlu isnat edilmeden gözetiminde tutma süresi 48 saatten 30 güne uzatılmıştır (daha sonra bu süre 12 güne indirilmiştir); avukata erişiminin beş gün süreyle kısıtlanması gibi yöntemler ile gözetiminde tutulan kişilerin avukata erişimi kısıtlanmıştır. 668 sayılı KHK uyarınca geniş arama yapma ve el koyma yetkileri verilen kolluk kuvvetleri, önceden alınmış bir adli izin olmadan hukuk firmaları dahil mülklerde arama yapılabilir ve, geniş tutulan şüpheli tanımına uygun olarak, şüpheli bulunduğu materyale el koyabilir.
- ⁴² AHR, sayfa 6, AHD/IHD sayfalar 2-3 ve 6, AI, sayfa 6, Freemuse, sayfalar 5 ve 7, ICJ, sayfa 4, MAAT, sayfa 6, MLSA, sayfalar 3 ve 8, STOP RH, sayfalar 1-3, JS3, sayfalar 15 ve 17, JS4, sayfalar 2-3, JS8, sayfa 7, JS12, 7-8 ve 11, JS22, sayfa 11, JS26, sayfalar 10-13, JS9, sayfalar 3-4, JS27, sayfa 10, JS29, sayfalar 1,2 ve 5, JS30, sayfalar 6, 13, JS33, sayfalar 2-9, JS36, sayfalar 12, 20-21 ve 17 ve JS44, sayfa 8-10 ve 12. CommDH_2017_5_.pdf, parag. 136
- ⁴³ IBAHRC, sayfa 1.
- ⁴⁴ CommDH_2017_29_Türkiye.pdf, parag. 44 ve CommDH_2017_13_Türkiye.pdf, parag. 42 ve CommDH_2017_5_Türkiye.pdf, parag. 136.
- ⁴⁵ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.11–12, 148.15, 148.19, 148.41, 148.83–86, 148.90–94, 148.102, 148.111, 148.152, 149.6, 149.8–9, 149.11, 149.21, 149.27, 149.31 ve 150.11.
- ⁴⁶ JS29, sayfalar 1,2 ve 5.
- ⁴⁷ HRFT, sayfalar 1-2, IHD, sayfalar 1-2, ve JS30, sayfalar 5-7 ve 17.
- ⁴⁸ CommDH_2016_39_Türkiye.pdf, parag. 127
- ⁴⁹ ECRI_2016_37_Türkiye.pdf, parag. 50, parag. 83.
- ⁵⁰ JS32, sayfalar 5-11 ve JS42, sayfalar 5-8.
- ⁵¹ AFD, sayfa 3-4, JS4, sayfa 8 ve JS12, sayfalar 11-12 ve 6.
- ⁵² HRFT, sayfalar 4-6.
- ⁵³ AHR, sayfalar 2 ve 6, AI, sayfa 6 ve 8, HRW, sayfalar 4-5, IAHR, sayfalar 1-2 ve 6, IAPD, sayfalar 6 ve 7, IBAHRC, sayfa 5, STOP RH, sayfalar 1-3 ve JS3, sayfalar 5-8 ve 16-17. IAHR, Türk Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan verilere göre sözde FETO / PDY yapılanması, yönetimi ve ilgili suçlardan dolayı toplam 441.195 kişi hakkında işlem yapılmış olup, bu kişilerden 89.718'i kadın; 351.477'si ise erkektir. Soruşturması devam eden 203.518 kişiden 5.315'i tutukludur, mahkemelerde yargılaması devam eden 83.722 kişiden ise 16.195'i tutukludur. Toplamda 34.926 kişi hakkında mahkumiyet kararı; 13.992 kişi hakkında ise beraat kararı verilmiştir. Mahkumiyet kararı verilen kişilerden 12.617'sinin ise halen tutuklu olduğu bildirilmiştir.
- ⁵⁴ SM, sayfa 2.
- ⁵⁵ AHR, sayfa 6, JS4, sayfa 9, JS12, sayfalar 1, 4 ve 11, ve JS39, sayfa 6-7.
- ⁵⁶ AHR, sayfa 3, AFD, sayfa 5-6, IAPD, sayfalar 6 ve 7 ve JS4, sayfalar 5 ve 7-9.
- ⁵⁷ AFD, sayfa 5-6, ALI, sayfalar 2-4 ve 11-12, ve JS12, sayfalar 1 ve 4.
- ⁵⁸ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.36, 148.104–107, 148.109, 148.130, 149.3, 149.22–32, 150.7–8 ve 150.11.
- ⁵⁹ AFD, sayfalar 3-4 ve 6, ICJ, sayfa 4, JS3, sayfalar 16-17, JS28, sayfalar 2-5 ve 10, JS30, sayfa 17, JS40, sayfalar 4 ve 8 ve JS42, sayfa 8, LAG, sayfalar 3 ve 6, STOP RH, sayfa 4 ve OSCE/ODIHR, sayfa 6.
- ⁶⁰ CommDH_2016_39_Türkiye.pdf, parag. 126
- ⁶¹ AFD, sayfa 5-6, IPN, sayfalar 2-8, JS3, sayfalar 10-11, JS7, sayfa 2-6, JS9, sayfa 2, JS10, sayfalar 2-5, JS15, sayfalar 2 ve 6, JS18, sayfalar, 2-6, JS21, sayfalar 10-12, JS32, sayfa 1 ve JS46, sayfalar 2-5.
- ⁶² CDL-AD_2016_037_Türkiye.pdf, parag. 227
- ⁶³ JS25, sayfa 14.
- ⁶⁴ AFD, sayfalar 4-6, PPJ, sayfa 2, JS17 sayfa 2, ve JS49, sayfalar 3-5.
- ⁶⁵ AFD, sayfa 4-6, AHR, sayfalar 3-6, AI, sayfa 1-3 ve 6, CSW, sayfa 1, Huddled Masses, sayfalar 8 ve 12, IBAHRC, sayfa 5, MLSA, sayfalar 7-8, IAPD, sayfalar 6 ve 7, ICJ, sayfalar 1-2 ve 4, LAG, sayfalar 3 ve 7, PPJ, sayfalar 2-4 ve 8, VT, sayfa 6, JS1, sayfa 2-3, JS3, sayfalar 2-3, 7-8, ve 17, JS8, sayfa 7, JS9, sayfalar 1-2 ve 6-9, JS12, sayfalar 1-3, JS17 sayfa 2, JS25, sayfa 4-7, JS27, sayfalar 10-11, JS30, sayfalar 12-13 ve 17, JS36, sayfalar 3-4 ve 20, JS40, sayfa 3, JS43, sayfalar 4-5, JS46, sayfa

- 4, ve JS49, sayfalar 2-5. See A/HRC/29/15, parag. 149.22, 149.23, 149.24 149.25, 149.26, 149.28, ve 149.29 – desteklenmiştir.
- 66 ICJ, sayfa 4 ve PPJ, sayfa 8.
- 67 İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.14, 148.106, 148.114–128, 149.5, 149.10, 149.34–39, 149.40–43, 150.13, 150.15–16, 150.18–19, 150.22–23, 150.35, 150.37–38, 150.41, 150.39–40, 150.43–45, 150.47, 150.52, 151.12–15 ve 151.19.
- 68 JS4, sayfa 1, JS12, sayfalar 2 ve 12, ve JS33, sayfalar 2-9. Terörle Mücadele Kanununun 78 (2). Maddesine göre, terör örgütünü meşru gösterecek, övecek ya da teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Kanun hükmüne göre ayrıca basın ve yayın aracılığı ile propaganda yapılması halinde verilecek ceza yarı oranda arttırılır. 23 Temmuz 2016 tarihli ve 667 sayılı KHK ile terör suçları ile ilgili hakkında soruşturma yapılan veya ulusal güvenliğe tehdit oluşturan herkesin pasaportlarına el konulmasına izin verilmiştir, ve takiben çıkarılan 672 sayılı ve 24 Ekim 2016 tarihli KHK ile söz konusu kişilerin eş ve partnerlerinin pasaportlarına da el konulması hükmüne bağlanmıştır. Aynı KHK uyarınca gözaltında tutulan kişiler ile avukatları arasındaki iletişim, savcıların talebi üzerine izlenebilmekte ve yetkililer avukatları değiştirilebilmektedir. 27 Temmuz 2016 tarihli ve 668 sayılı KHK ile, kişileri suçla isnat edilmeden gözaltında tutma süresi 48 saatten 30 güne uzatılmıştır (daha sonra bu süre 12 güne indirilmiştir); avukata erişiminin beş gün süreyle kısıtlanması gibi yöntemler ile gözaltına alınan kişilerin avukata erişimi kısıtlanmıştır. 668 sayılı KHK uyarınca geniş arama yapma ve el koyma yetkileri verilen kolluk kuvvetleri, önceden alınmış bir adli izin olmadan hukuk firmaları dahil mülklerde arama yapabilir ve, geniş tutulan şüpheli tanımına uygun olarak, şüpheli bulunduğu materyale el koyabilir.
- 69 JS31, sayfa 2 ve JS41, sayfa 3.
- 70 JS40, p. 10-11.
- 71 CSW, sayfalar 1-2 ve 4-5. EAJW, sayfalar 3 ve 8, JS13, sayfalar 2, 7-8, JS31, sayfalar 2-3 ve 5, JS33, sayfalar 2-9 ve 12, JS41, sayfalar 4-5, ve JS45, sayfalar 3-7 ve 11. Bakınız ayrıca A/HRC/29/15 parag. 148.126 Angola, 149.41 Fransa, 151.12 Hırvatistan, 151.13 Almanya, 151.14 Slovenya. Bakınız kabul edilen tavsiyeler: Singapur'dan tavsiye 148.56, ve İtalya'dan tavsiye 148.36. Türkiye Avusturya (151.22.) ve Kanada'nın (151.21) tavsiyelerini reddetmiştir. İngiltere (150.47) ve Avustralya (150.35).
- 72 ECRI_2016_37_Türkiye.pdf, parag. 91.
- 73 AI, sayfa 1-5 ve 7, IFOR, sayfa 1-6, EAJW, sayfalar 3 ve 8, JS41, sayfalar 3-4, JS45, sayfa 11 ve JS31, sayfalar 2-3 ve 5. See also A/HRC/29/15 parag. 148.126 Angola, 149.41 Fransa, 151.12 Hırvatistan, 151.13 Almanya, 151.14 Slovenya.
- 74 AFD, sayfa 2 ve 6, JS40, sayfa 8, IAPD, sayfa 2-3, JS21, sayfa 2, SCF, sayfalar 5-6AI, sayfa 1 JS9, sayfalar 1, 5-6, JS26, sayfalar 1-5, 7 ve 13, JS27, sayfa 1, JS29, sayfalar 1,2 ve 5, JS44, sayfalar 7-8, SCF, sayfalar 3-6 ve 8 ve CSW, sayfalar 5-7. Kabul edilen tavsiyeler: Letonya (148.114) Lüksemburg (148.116), USA (148.117), Avusturya (148.118), Norveç (149.34), ve Kore Cumhuriyeti (150.16). Bakınız ayrıca JAI, sayfalar 2-3 ve 7.
- 75 CDL-AD_2017_007_Türkiye.pdf, parag. 57.
- 76 AHD/IHD sayfalar 2-3 ve 6, AHR, sayfa 6, CSW, sayfa 7, Freemuse, sayfalar 5 ve 7, MLSA, sayfalar 3 ve 8, JS4, sayfalar 2-3, JS9, sayfalar 3-4, JS12, sayfalar 7-8, JS22, sayfa 11, JS26, sayfalar 10-13, JS27, sayfa 10, JS29, sayfalar 1,2 ve 5, JS36, sayfalar 20-21, JS44, sayfalar 7-10, CommDH_2017_5_Türkiye.pdf, parag. 124 ve AI, sayfa 1-5 ve 7 ve CDL-AD_2016_002_Türkiye.pdf, parag. 126.
- 77 Freemuse, sayfalar 5-6, IAPD, sayfalar 2-3 ve 7, JS9, sayfalar, 9-10, ve JS26, sayfalar 10-13.
- 78 Global Unions (ITF), sayfalar 2, 4-6, JS5, sayfa 8, JS6, sayfalar 1-2 ve 4 ve JS21, sayfa 8.
- 79 JS44, sayfa 6.
- 80 KYM, sayfalar 5-7 ve 9.
- 81 CommDH_2018_30_Türkiye.pdf, parag. 45.
- 82 SDuB, sayfalar 3-4 ve 7-8.; Bakınız ayrıca OSCE/ODIHR, sayfa 7.
- 83 ORF, sayfa 4. (A/HRC/29/15 – 149.38 Norveç, 149.41, Fransa; 148.123, Kosta Rica; 148.124, Botsvana; 149.36, Almanya; 149.35, Avusturya; 149.39, Çek Cumhuriyeti; 150.23, İrlanda.
- 84 ESHID, sayfalar 9-10.
- 85 OSCE/ODIHR, sayfalar 1-3.
- 86 İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.11–148.15, 148.19, 148.83–94 ve 148.152.
- 87 JS34, sayfalar 2-4 ve 6-10.
- 88 İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.28, 148.42, 148.98–100, 148.103, 149.19–20, 150.14, 150.16, 150.17, 150.20–21 ve 150.42
- 89 BTHRC, sayfa 3 ve JS7, sayfa 4.
- 90 LAG, sayfa 6 ve JS26, sayfa 13.
- 91 SM, sayfalar 5-7.
- 92 İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.57, 148.80, 148.13–133 ve 149.1.
- 93 AFD, sayfa 5-6, AI, sayfalar 4 ve 7, ASOCSOLNAC, sayfalar 2-7, EPN, sayfalar 1-3, VT, sayfa 6, JS3, sayfalar 2-3 ve 15, ve JS40, sayfa 12.

- ⁹⁴ AI, sayfalar 4 ve 7, ASOCSOLNAC, sayfalar 2-7, EPN, sayfalar 1-3, ICJ, sayfa 2 ve 5, JS3, sayfalar 2-3 ve 15, ve JS44, sayfa 12.
- ⁹⁵ ASOCSOLNAC, sayfa 11, BTHRC, sayfa 3, ICC, sayfalar 1-3, JS3, sayfalar 2, 11 ve 17, JS14, sayfalar 1-5 ve 7-8. JS23, sayfa 13.
- ⁹⁶ DİSK, sayfalar 3-4.
- ⁹⁷ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.147.
- ⁹⁸ JS38, sayfalar 1-9.
- ⁹⁹ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.113 ve 148.149.
- ¹⁰⁰ JS3, sayfalar 10-11, JS21, sayfa 1 ve JS46, sayfalar 4-5.
- ¹⁰¹ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.64 ve 148.143.
- ¹⁰² JS21, sayfa 1.
- ¹⁰³ JS3 sayfalar 11-12.
- ¹⁰⁴ JS35, sayfalar 4-5 ve 8.
- ¹⁰⁵ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.134–146, 149.45 ve 151.6–7.
- ¹⁰⁶ Witboek, sayfa 1.
- ¹⁰⁷ SAR, sayfalar 1-3 ve JS43, sayfalar 5-7. Bildiriye önce 89 Türk üniversitesinden 1,128 akademisyen ve Türkiye dışından da 300'ü aşkın akademisyen imzalamıştır. (Bildiriye daha sonra imza atan toplam kişi sayısı 2,212'ye ulaşmıştır.) Bakınız A/HRC/29/15 tavsiyesi 148.117 (ABD) ve tavsiye 150.52 (Hollanda).
- ¹⁰⁸ Akyazili, sayfalar 1 ve 6, AST, sayfalar 2-4 ve 8-9, FD, sayfa 5-6, IPN, sayfalar 2-8, ve 8, SAR, sayfalar 1-3, VT, sayfa 6, JS3, sayfalar 10-11, JS5 sayfalar 3 ve 7, JS7, sayfa 2-6, JS9, sayfa 2, JS10, sayfalar 2-5 ve 8, JS11, sayfalar 2 ve 8, JS15, sayfalar 2 ve 6, JS16, sayfalar 3-6, JS18, sayfalar, 2-6, JS19 sayfalar 7 ve 9, JS20, sayfalar 4, 8 ve 11, JS21, sayfalar 2-4 ve 10-12, JS23, sayfalar 7-10, JS32, sayfa 1, ve JS46, sayfalar 2-5.
- ¹⁰⁹ AFD, sayfa 5-6, IPN, sayfalar 2-7 ve 8, JS10, sayfalar 2-5, JS16, sayfalar 3-6, JS18, sayfalar, 2-6, JS20, sayfa 2-3, JS23, sayfalar 7-10, JS21, sayfalar 10-12 ve JS46, sayfalar 2-3.
- ¹¹⁰ JS24 sayfa 12.
- ¹¹¹ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.13, 148.29, 148.40, 148.46–47, 148.57–69, 148.71–74, 148.79–80, 148.95–98, 148.101–112, 148.129, 148.133, 149.6–7, 149.13–14, 149.18, 149.44, 150.26 ve 151.16–17.
- ¹¹² AFD, sayfa 5-6, AHD/IHD, sayfalar 4-6, STOP RH, sayfa 2, JS3, sayfa 17, JS8, sayfa 2 ve 6-7, JS4, sayfalar 7-8, JS47, sayfalar 5 ve 8 ve JS48, sayfalar 4-6 ve 8.
- ¹¹³ IC-CP_inf_2019_2_Türkiye.pdf, sayfa 2.
- ¹¹⁴ GREVIO_Inf_2018_3_Türkiye.pdf, parag. 282a GREVIO_Eval_rep_Türkiye.pdf, parag.. 42a.
- ¹¹⁵ HRW, p. 7, KAGIDER, sayfalar 1-5 ve 8-10 ve JS40, sayfalar 6 ve 9.
- ¹¹⁶ KAGIDER, sayfalar 1-5 ve 8-10.
- ¹¹⁷ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.1–4, 148.28, 148.34–35, 148.39, 148.42–44, 148.48–49, 148.82, 148.86–89, 148.99–102, 148.103, 148.108, 148.110–111, 148.113, 148.134, 148.137, 149.16–17 ve 149.19–20.
- ¹¹⁸ JS47, sayfa 7.
- ¹¹⁹ JS24, sayfa 9 ve JS48, sayfa 8.
- ¹²⁰ JS24, sayfalar 2 ve 4, JS34, sayfalar 8-9 ve JS48, sayfa 1 ve 8.
- ¹²¹ JS48, sayfa 1 ve 8.
- ¹²² JS24, sayfalar 6-7 ve JS34, sayfalar 2-4 ve 6-10.
- ¹²³ JS34, sayfa 5.
- ¹²⁴ GIEACPC, sayfa 1 ve JS48, sayfalar 3 ve 8. See also A/HRC/29/15, parag. 149.16 (Polonya); ve 149.17 (Slovenya).
- ¹²⁵ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.1, 148.4, 148.140–149 ve 150.26.
- ¹²⁶ ESHID, sayfalar 6-7.
- ¹²⁷ ESHID, sayfalar 6-7 ve JS40, p. 10.
- ¹²⁸ JS40, p. 10.
- ¹²⁹ JS24, sayfa 9-10.
- ¹³⁰ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.78, 148.148–156, 149.4–5, 149.15, 149.33, 149.40, 150.26, 150.35–37, 150.46–49, 151.8 ve 151.20–23.
- ¹³¹ IAPD, sayfalar 5 ve 7, JAI, sayfalar 6 ve 8, MAAT, sayfalar 5-6 ve JS30, sayfalar 5-7 ve 17.
- ¹³² JS30, sayfa 4.
- ¹³³ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.85, 148.152–153, 149.1, 149.12, 149.45, 150.26, 150.47 ve 150.50–51.
- ¹³⁴ DİSK, sayfalar 5-6.
- ¹³⁵ IBAHRC, sayfa 5.
- ¹³⁶ HRW, p. 7-8, JAI, sayfalar 6-8 ve JS24, sayfalar 7-8.
- ¹³⁷ İlgili tavsiyeler için bakınız A/HRC/29/15, parag. 148.35, 148.39, 148.44, 148.49, 148.89, 148.92 ve 148.110.
- ¹³⁸ OTHERS, sayfalar 3-4-9 ve JS37 sayfalar 3-7.

¹³⁹ JS48, sayfa 7-8.

¹⁴⁰ JS37 sayfalar 3-7.
